

DEEL I

DE HISTORISCHE GEOGRAFIE
EN DE GESCHIEDENIS

DE EERSTE FAZE VAN DE LANDWINNING

1. De Schorretijd

Het zoeken naar het verleden van een poldergemeente begint onvermijdelijk bij de geschiedenis van de bodem. Voor enkele jaren werden de grondlagen van de Vlaamse polders op een wetenschappelijke manier door het Centrum voor Bodemkartering onderzocht. Daarna deelde het genoemde centrum in allerlei publikaties zijn bevindingen mede. Als gevolg daarvan kunnen we op vaste gegevens steunen, wanneer we aantonen dat de grond, waarop Knokke staat, gedurende vele eeuwen door de zee aangeslibd is.

De bovenlaag van de lage landen langs de Noordzee ontstond, toen ongeveer 11.000 jaren geleden de onmetelijke ijslaag van de laatste ijstijd begon te smelten. De erosie bracht massa's korrelig afbraakmateriaal aan. Dit is het pleistocene zand. Tengevolge van het afsmelten van de ijskap steeg geleidelijk het peil van het zeewater. In de vlakte langs de Noordzee vertoonden de zandlagen een eerder vlak landschap. Doch verder landinwaarts waaide het pleistoceen tot heuvelrijen op. Deze ruggen vormen nu de Vlaamse zandstreek.

De neerslag deed tussen de zandheuvels beken ontstaan, die een uitweg zochten, enerzijds naar de Leie, anderzijds naar de zee. Op de natuurkundige kaart ziet men, ten zuidoosten van Brugge, een depressie in de Zandstreek. Daarin zijn verschillende beken samengevloeid, die een gemeenschappelijke afvoerbedding gingen vormen. Deze waterloop, later de Reie ge-

heten, is door de noordelijkste heuvelrij heen gebroken op de plaats, waar later de nederzetting Brugge ontstond. De Reie, de IJzer en kleinere beken vloeiden vanuit de Zandstreek door de pleistocene kustvlakte naar de zee.

Het zeewater had 3.000-4.000 jaar geleden nog niet zijn huidige peil bereikt. De oever van de Noordzee lag dan ook een eind noordelijker. We nemen aan dat de Vlaamse kustvlakte zich toen ongeveer 1 km verder naar het noorden uitstreckte, en ook de huidige monding van de Schelde tussen Knokke en Walcheren omvatte. Op de toenmalige strandgrens werd het zand door de zeewind gedroogd en opgestoven. Van het Kanaal tot in Walcheren groeide een duinenrij, die na enkele eeuwen zo sterk was, dat ze de kustvlakte volledig van de zee afsloot. De duingordel hield niet alleen het zeewater buiten, maar belette ook dat de neerslag van de Zandstreek naar de zee stroomde. Op die manier ontstond een uitgestrekt zoetwatermoeras, waarin het veen zich, vele eeuwen lang, laagje na laagje ophoopte¹.

Ondertussen steeg de zeespiegel. Omstreeks 200 v. K. brak de zee door de duingordel. De Duinkerke I-transgressie overstroomde een groot deel van het veenlandschap. Het opkomende en aftrekkende zeewater spoelde geulen in de veenlaag van de kustvlakte. De neerslag van de Zandstreek kon langs de bedoelde getijdegeulen naar de zee afvloeien. Gedurende de Duinkerke I- of vóór-Romeinse transgressie was de Reie opnieuw met de zee verbonden. Maar wie zal zeggen waar haar monding zich

in die periode bevond ?

De steeds weerkerende vloed zette telkens een laagje slib af op de turflaag en op het pleistocceen. De kleilaag verhoogde onmerkbaar. Als gevolg daarvan verminderde de kracht van de stroming. Tegen het einde van de transgressie bezonk zwaarder materiaal in de krekken. De geulen geraakten stilaan beperkt in hun diepte en in hun breedte. Maar de voornaamste beken o.a. de Reie en de IJzer, behielden hun afvoerbedding naar de zee.

De kustvlakte was ca. 50 n. K. zoveel opgehoogd, dat ze door de mens kon bezet worden. Archeologische vondsten o.a. te Wenduine, Zeebrugge² en Heist³ bewijzen dat een Gallo-Romeinse bevolking zich op de grond van de Romeinse regressie ging vestigen. Er was nog geen sprake van dijken, die de nederzettingen tegen hoge vloed beschermden. Naar onze mening reddden de weinige bewoners zich door paalterpen te bouwen⁴. Men moet er echter aan denken dat, vanaf de 1ste eeuw n. K. op de strandgrens het zand weerom opstoot tot een lichte duinenrij. Het is niet uitgesloten dat, gedurende de Romeinse regressie, enkele groepen kustbewoners achter wat duinen schuilden.

In het begin van de 4de eeuw n. K. verhoogde opnieuw het peil van de zee. De vloed dreef grote massa's zeewater landinwaarts. De weinige duinen werden afgebroken. Over grote oppervlakten werden het slib van de Duinkerke I, het daaronderliggende veen en de eventuele bewoning door de getijden weggespoeld. Brede geulen reikten vanaf de sectoren De Haan, Zeebrugge en Knokke tot bij de nederzetting, die een paar eeuwen later onder de naam Brugge zal bekend geraken⁵. De grote krekken vormden samen met de kleinere aders een uitgestrekt, vertakt systeem. De vele waterlopen verdeelden de kustvlakte in een groot aantal eilanden. De bewoning was naar de rand van

de Zandstreek teruggedreven. Gedurende de Duinkerke II stond Brugge nagenoeg op de oever van de zee, en mondde de Reie uit in de bovengenoemde drie grote strandgeulen. Het kon niet anders of een zo gunstig gelegene nederzetting beoefende de scheepvaart en legde zich op de zeehandel toe.

Hier bespreken we even uitvoeriger de kreek, die ten noord-oosten van Brugge door de zee in het landschap tot bij Brugge uitgeschuurd werd. Het water erodeerde de geul tot zulke breedte, dat geheel het grondgebied van het later Knokke weggespoeld geraakte. Indien er in het bedoelde gebied Gallo-Romeinse woonplaatsen bestaan hebben, dan zijn deze in de 4de eeuw samen met de bovengrond weggeveegd. Daarna zijn er enkele eeuwen vergaan, voordat de betreffende streek opnieuw bewoonbaar werd.

Tussen de vloedgeulen van de Duinkerke II bleven grote stukken grond bestaan. Daarop bracht de zee dag na dag een laagje klei aan, waardoor het bodempeil langzaam verhoogde. Tegelijkertijd verminderde de kracht van de stroming. In de krekken bezonk aanvankelijk zwaarder materiaal, nl. zand. De sedimentatie vorderde zover dat de vloedgeulen, die respectievelijk vanuit het noorden, en vanuit het noordwesten Brugge bereikten, geheel met zand en klei opgevuld werden.

Het water dat van de Zandstreek neervloei- de belette echter dat de Vlaamse kustvlakte helemaal dichtslibde. De Reie en de IJzer hielden elk een afvoerbedding open, die doorheen het aangroeiende schorreland naar de zee kronkelde. Deze twee waterlopen bleven zelfs onderling verbonden door middel van een grote dwarsader, die langs de noordgrens van de Zandstreek van Brugge tot de IJzer strekte. Deze kreek werd later met de naam Leet aangeduid.

De Duinkerke II liep in het begin van de 8ste eeuw ten einde. Ten noorden van Brugge bleef de noordoostelijke kreek open. Het water van de depressie van Brugge vloei­de verder langs de bedoelde geul naar de zee. De monding van deze kreek, die een grote breedte behield, verscheen eerst onder de naam Zinkval. Het verbindende stuk tussen de Reie en de Zinkval is later, na de inpoldering, gedeeltelijk zoek geraakt. De benedenloop van de Reie kan toen niet anders geweest zijn dan de kreek, die Zwin of Scheure heette. Beide termen beduiden strandgeul. De bedoelde kreek vloei­de door het grondgebied van de latere parochies Koolkerke en Oostkerke naar de Zinkval⁶.

Gedurende de 8ste en 9de eeuw vulde de sedimentatie allengerhand verscheidene strandkreeken op. Maar de waterloop Reie - Scheure - Zinkval bleef de weg waarlangs men van Brugge naar de zee vaarde. De Zinkval vormde na het verlopen van de Duinkerke II de voor­naamste monding van de Honte of Wester-Schelde. Daarom gold de brede geul Honte-Zinkval toen als de zuidgrens van het Friese rechtsgebied. Op de rechterzijde van de Zinkval lagen Kadzand, Wulpen en kleinere wadden­eilanden. De schorren en de slikken van de linkeroever reikten in oostelijke richting niet verder dan tot een lijn, die ongeveer met de positie van de latere Zomerdijk overeenstemt. Bij het varen naar Brugge strandden wel eens schepen op de oevers van de Zinkval. We ver­melden hier het eiken vaartuig dat in 1913, bij het boren van de putten van de watervoorzie­ning, op een zestal meter diepte ontdekt werd. Het vergane schip ligt ca. 650 m ten oosten van de kerk van Knokke⁷.

Laten we even de vindplaats bodemkundig situeren. Volgens de Bodemkaart Westkapelle is geheel het grondgebied van Knokke door de Duinkerke II weggeschuurd, en ingenomen door

een geweldige zee­arm. Tegen het einde van de transgressie begon de zee grote hoeveelheden zand en klei op de westoever van de genoemde geul af te zetten. De gevondene boot moet vóór de 8ste eeuw vergaan zijn, aangezien ze met sediment van de Duinkerke II overdekt is. De vondst bewijst in elk geval dat de grens van het vasteland van Knokke in de vroegste middel­eeuwen veel verder achteruit lag dan nu. Later zette de zee nog slib boven de vindplaats af, en in de 15de en 16de eeuw bracht de wind een laag duinzand aan.

In de 8ste eeuw was de Vlaamse kustvlakte over een grote breedte voldoende opgehoogd. Het zeewater kwam wel op en af in de kreek­aders, maar liet de eilanden droog. Het aan­geworpene land begon te begroeien. Naarmate de grondaanwas en de begroeiing naar het noor­den vorderde, trokken de schapenkudden ver­der de schorren in. Dit verkeer deed de eerste wegen ontstaan. De groter wordende afstand verplichtte de schapenboeren ertoe maatregelen te nemen om de kudden en hun herders tegen onverwachte hoge vloed­en te beschutten. Ze wierpen 'hooghe wallen' op, dit zijn vlucht­heuvels. Dank zij de terpen was het mogelijk tot ver in de kustvlakte door te dringen. De wegen werden geleidelijk langer. Bij de uitbaters van de schapenweiden rijpte het plan om een groot deel van het schorreland blijvend tegen de vloed te beschermen.

2. De indijking tot en met de Kalveketedijk

De schapenweg die vanuit Brugge naar de schorre liep, werd opgehoogd en verbreed tot een waterkering : de Gentele. Men deed hetzelf­de met de weg, die vanuit Oudenburg vertrekt, en daar bouwde men de Zideling­e. Ongeveer 10 km ten noorden van de Zandstreek verbond de Evendijk de eerstgenoemde twee dijken.

Even ten noorden van Brugge lieten de dijkbouwers de Leet als uitwateringsweg open. Ze sloten een aantal kleinere aders af, en ze bezaten al middelen om bredere geulen af te dammen, nl. de Vertinge langs de noordzijde, en de Leet ten noorden van Oudenburg.

We stellen de bouw van de lange dijklijn Gentele-Evendijk-Zidelingte vóór het jaar 1000. In dezelfde periode begon men vanuit de Zandstreek ten oosten van Brugge, nl. vanuit Maldegem en Sijsele schorregrond te veroveren. Volgens Dr. M. Gottschalk is de streek rond Oostburg en IJzendijke op het einde van de 10de eeuw door middel van de Ievendijk ingepolderd⁸. De ingedijkte gewesten werden in cultuur gebracht. Het onderhoud van de dijken en van de afwatering werd toevertrouwd aan een gemeenschappelijke organisatie, het waterschap.

Van de Zandstreek uit bezetten inwijkelingen de grond binnen de Gentele-Evendijk-Zidelingte. Ze bouwden hoeven en gingen woonkernen vormen. De oudste dorpen zijn meestal op een gewezen terp gevestigd. Immers bij een bezoek aan de dorpen Meetkerke, Zuienkerke, Houtave, Klemskerke, Nieuwmunster en Vlissegem merkt men dat de kerk en de aanpalende huizen op een verhevenheid staan⁹.

In de eerste helft van de 11de eeuw heerste vervolgens een minder langdurige overstroming, de Duinkerke III A, over een gedeelte van het schorreland, buiten de genoemde dijklijn. Ze veroorzaakte dijkbreuken in de Gentele en de Evendijk¹⁰. De gaten werden gedicht, zodat de oudste polder ten noorden van Brugge standgehouden heeft. Na het verebben van de Duinkerke III A kwamen buiten de dijken weer schorregronden tot rijpheid. Ten noorden van de Evendijk wies de strandvlakte zover aan, dat men in het midden van de 11de eeuw een strookvormige polder bij de oudere polderkern kon voegen¹¹.

Wanneer we de ontwikkeling van de kustvlakte ten oosten van de Gentele in haar geheel overzien, dan valt het op dat de sedimentatie van west naar oost vordert. Door de werking van de vloed, die telkens vanuit het westen opsteekt, breidt de aanslibbing op de strandgrens zich het liefst in oostelijke richting uit. Ter hoogte van de plaats, waar later Blankenberge zal staan, liet de zee een plaat aanwassen, die langzamerhand een uitspringende bocht ging vormen. Vanuit die hoek groeide een langer en breder wordende landtong, Scharphout geheten.

Deze aanwerp kwam tot rijpheid en werd gewonnen door middel van de dijk, die later de Oostdijk van Blankenberge zal heten. Deze dijk overdamde de geul tussen Scharphout en het vasteland, nl. de latere Oostpoortwatergang. De laatstgenoemde kleinere twee polders ten noorden van de Evendijk werden gevoegd bij het waterschap tussen Gentele en Zidelingte, de oudste watering ten noorden van Brugge, die later de naam Blankenbergse Watering aanneemt. We menen dat er, vóór en gedurende de Duinkerke III A, reeds vissers woonden achter de Evendijk, o.a. te Wenduine en Bredene. Na het winnen van de twee nieuwe polders groeiden, achter de nieuwe zeedijk, echte vissersdorpen, o.a. Mosselingte, Tarningte en Scharphout¹².

Na de Duinkerke III A namen de herders de vlakte ten oosten van de Gentele, die later de naam Blankenbergse Dijk krijgt, opnieuw in uitbating. Vanuit het zuiden en vanuit de Gentele liepen schapenweiden naar de schorreweiden en de vluchtheuvels. Het gewest lag op inpoldering te wachten. Weer diende de oudste polder als uitgangspunt. Men won een eerste stuk door een oude schapenweg, de Dulleweg, op te hogen. Maar de tijd was aangebroken om al het rijpe schorreland tussen de Gentele en de Zinkval ineens op de zee te veroveren.

De dijkbouwers plaatsten de nieuwe water-

kering zodanig, dat hij alle belangrijke vlucht-heuvels insloot. Hier vermelden we slechts enkele terpen ten oosten van de Gentele : Raaswalle te Uitkerke, Langendamme te Lissewege¹³, Baljuwswal te Heist¹⁴, Kathem te Dudzele, Ten Doele te Oostkerke. Misschien droegen verscheidene vluchtheuvels reeds vóór de indijking een schapenstal. Enkele ervan werden na de inpoldering tot een woonkern uitgebreid, nl. Uitkerke, Koudekerke, Ramskapelle. Vermoedelijk zijn ook de dorpskommen van Lissewege, Dudzele, Oostkerke en Westkapelle op vroegere terpen gevestigd.

De nieuwe dijk vertrok uit de Oostdijk op een punt, dat 1 km ten zuiden van Scharphout lag. Ongetwijfeld vermeden de dijkwerkers de toen nog brede strandkreeken ten oosten van Scharphout. Trouwens het land buiten de Oostdijk was nog niet zover naar het noorden aangewassen, dat men al in de 11de eeuw de dijklijn had kunnen doortrekken vanuit de noord-oosthoek van de Oostdijk. Hoe dan ook, de nieuwe waterkering, die ook de naam Evendijk kreeg, loopt even ten noorden van Uitkerke, Raaswalle, Langendamme en Koudekerke, en sluit ook enkele kleinere terpen in, die rond de genoemde vier plaatsen verspreid lagen. Aangezien de parochies Lissewege, Dudzele en Oostkerke reeds in 1089 bestonden, stellen we de bouw van de Evendijk B ten laatste ca. 1070.

Ten oosten van Koudekerke was de aanslibbing nog niet ver gevorderd. Om die reden bogen de dijkwerkers de Evendijk naar het oosten af. Het stuk van de dijk ten oosten van Koudekerke werd later Zomerdijk genoemd. De woonterpen, waarop enkele jaren later Ramskapelle en Westkapelle zullen ontstaan, bevinden zich ongeveer 1 km binnen de dijk, die ten noorden van Westkapelle Kalveketedijk zal heten. Verder zuidelijk wordt de Evendijk B Oostdijk of Brolozedijk genoemd.

Van Uitkerke tot ter hoogte van het latere Hoeke hadden de dijkbouwers een aantal kleinere kreeken afgedamd. Ten stonden ze vóór de Scheure. Er moest een uitweg openblijven niet alleen vóór het water van de Reie, dat naar de zee vloeide, maar ook voor de afwatering van de nieuwe polder. De Evendijk B liep, op de westzijde van de Scheure, in zuidoostelijke richting verder. Hij damde eerst alle westelijke vertakkingen van de Scheure af, en verder zuidelijk tenslotte de Scheure zelf. In een van de bijrivieren, de Grote Vliet of latere Monnikerede, werd een uitwateringssluis gebouwd. De bedoelde dijksector heet thans Krinkeldijk. Buiten die dijk bleef de Scheure de naam 't swin' behouden.

Men bouwde een sluis in de Grote Vliet, de latere Monnikerede. De andere kreeken werden naar de Grote Vliet afgeleid. De gelanden van de nieuwe polder stichtten een waterschap, dat vermoedelijk Oost-Watering heette. De Scheure was wel langs de binnenzijde van de Lange Dijk met de Monnikerede verbonden, maar de indijking van het land ten oosten van de Gentele bracht toch het einde van de opene vaarweg naar zee. Het varen op de Scheure was niet meer aan de getijden onderhevig. De waterloop diende voor het varen en voor het afwateren, twee doeleinden die moeilijk te verenigen zijn.

Voordat we verder handelen over de inrichting en de uitbating van het landschap, staan we even stil bij het eigendomsrecht van nieuw te winnen land. Algemeen gold het principe dat de Graaf eigenaar was van alle woeste, onbeheerde grond. Door de zee aangeworpen land werd als zijn eigendom beschouwd. De Graaf bezat echter niet de middelen om geheel alleen ontginnings- of inpolderingswerk aan te pakken. Onder bepaalde voorwaarden gaf hij de toelating om woeste grond of werpland te winnen.

Ten oosten van de Gentele hebben een aan-

tal belanghebbenden samengewerkt om een uitgebreide landwinning te voltooien. Na afloop van het werk beloonde de Graaf de ondernemers door hen stukken grond in eigendom of in leen te geven. In de noordoosthoek van het nieuwe land, even binnen de lijn Zomerdijk-Kalvekedijk, werden drie gegadigden bedacht met een leengoed. Zo ontstonden het Hof te Veldegoede, het Hof ten Poele en het Hof te Kalvekete.

Het laatstgenoemde was zeker het voornaamste. De leenhouder kreeg o.a. 100 gemeten poldergrond „metten anwerpe ende dyke datter toe behoort”¹⁵. Hier wordt de dijk bedoeld, die de omgeving van het leenhof beschermde. Het leenboek van 1381 omschrijft echter niet nader de bepaling 'anwerp'. Waarschijnlijk bestond het recht van de Heer van Kalvekete daarin, dat zijn schapenkudden niet alleen zijn dijk, maar ook de schorren buiten zijn dijk mochten afgrazen. Daarnaast blijkt nergens dat Veldegoed en Ten Poele enig recht in de Zomerdijk of in het voorland bezaten.

Zodra de Evendijk B het schorregebied ten noorden van Brugge tegen de zee beschermde, bouwden de uitbaters hoeven en stichtten ze dorpskernen. Na enkele jaren vormde het grafelijke bestuur de voornaamste dorpen om tot parochies. Lissewege werd onder het patronaat van de abdij van St.-Bertin te St.-Omaars gesteld. De genoemde parochie besloeg het westelijke en noordelijke deel van het land binnen de Evendijk B. Het oostelijke en noordelijke deel viel onder de parochie Oostkerke, die gepatroneerd werd door de abdij van St.-Kwintin in Vermandois. Tussen beide lag de parochie Dudzele onder het patronaat van het kapittel van St.-Donaaskerk te Brugge. Uit de genoemde drie parochies werden later evenveel ambachten gevormd. We wijzen erop dat het oorspronkelijke grondgebied van de parochies Oostkerke

en Lissewege, ter hoogte van het Hof te Veldegoede, aan elkaar paalden, en dat de parochie Dudzele bijgevolg niet tot aan de lijn Zomerdijk-Kalvekedijk reikte.

Boven schreven we reeds dat het varen van Brugge naar de zee en omgekeerd moeilijker verliep, sedert de Scheure niet meer rechtstreeks met het Zwin verbonden was. Een eerste poging om het scheepsverkeer te vergemakkelijken was het inrichten van een afzonderlijke vaarweg. Brugge, dat stadsrechten verworven had, verkreeg omstreeks 1100 van de Graaf de toelating om een eigen kanaal aan te leggen.

De stad kanaliseerde de Reie en de Scheure tot ongeveer drie kilometer ten noorden van de monding van de Leet. Verder noordelijk groeven de Bruggelingen een nieuwe watergang naar de Monnikerede. Ze bouwden dijken op beide oevers van de nieuwe vaart, die later de naam Oud Zwin zal dragen. Het nieuwe kanaal en zijn dijkjes waren eigendom van de stad Brugge tot aan Pylyzers dam, die lag bij het knooppunt Oud Zwin-Monnikerede¹⁶. Naar onze mening is het Oud Zwin de eerste vaarweg met verhoogd waterpeil, van Brugge naar de zee.

A. De Smet meent¹⁷ dat het Zwin oorspronkelijk met twee grote vertakkingen tot Brugge reikte. Hij noemt het Oud Zwin 'het westelijke stelsel van geulen' van het Zwin, en hij beschouwt de Nieuwe Reie tussen Brugge en Damme als 'het oostelijke stelsel van geulen'. Deze veronderstellingen brengen schrijver ertoe het bestaan van een langwerpige eiland 'Koolkerke-Oostkerke-Sint-Anna ter Muiden' te aanvaarden, dat tussen de twee zogenoemde takken van het Zwin lag. Het Oud Zwin takte, volgens A. De Smet, te Brugge van een 'Oude Reie' af, liep noordoostwaarts voorbij Oostkerke en Westkapelle „om zich een beetje verder op een plaats, Reigersvliet genaamd, in de brede monding van het eigenlijke Zwin te storten”.

De vele bodemkundige en schriftelijke bronnen, die we in de laatste jaren bestudeerd hebben, geven een geheel andere kijk op het waterwegennet ten noorden van Brugge. Er heeft te Brugge geen Oude Reie bestaan¹⁸. Het Oud Zwin takte af van de benedenloop van de Reie, nl. de Scheure. Een deel van deze kreekader werd gekanaliseerd. De waterloop, die verder noordelijk de Reie met de Monnikerede verbond, werd kunstmatig aangelegd. Dat het eigendomsrecht van de stad Brugge niet verder dan tot de Monnikerede strekte, blijkt uit de tekst „Dit es toude Zwin, dat Jan Walkier heeft te cheinze van der stede van Brucghe, dat men heet scor, dats te verstane, van der Colkerporte tote Pylyzers dam, an beeden ziden”¹⁹. Ook menen we in de term 'scor' de naam schore/scheure te herkennen.

Omstreeks 1130 stak de Duinkerke III B op, die alle grond buiten de Evendijk B overstroomde. De transgressie spoelde de Zinkval en het Zwin weer uit. Even ten noorden van de Monnikerede sloeg de vloed een eind van de Lange Dijk weg. De middelen ontbraken om de breuk onmiddellijk te herstellen. In zulk geval schuurt het in- en uitstromende zeewater de grond weg uit de bres, en vormt een weel. Het gat kreeg een breedte van 300 tot 400 m. Daar het voorland tussen de Lange Dijk en het Zwin niet breed genoeg was om daar een stuk nieuwe dijk te bouwen, legde men een achterwaarts gebogene waterkering rond het grote weel. In de Brolozedijk werd een bres met ongeveer dezelfde breedte op dezelfde manier gedicht²⁰.

De vloed verbreedde bestaande kreek en schuurde nieuwe uit. Ten noordoosten van Westkapelle vormde zich een wijdvertakte geul, de Reigaarsvliet, die in zuidwestelijke richting tot aan de Kalveketedijk liep. Op dit punt liggen een paar kleine bochten in de dijk, die aantonen dat de vloed doorgebroken is, maar dat

de bressen tamelijk vlug hersteld werden. De noordwester- en noorderstormen beukten het meest tegen de Evendijk tussen Uitkerke en Koudekerke. In dit front sloeg de zee acht bressen, en maalde evenveel welen uit²¹. Hier beschikten de dijkwerkers over voldoende voorland. Alle acht gaten werden afgesloten met een voorwaarts buigende halfcirkelvormige dijk, vingerling of kraag geheten.

In de strandvlakte vóór de Evendijk kronkelden allerlei vloedgeulen. Als voornaamste noemen we de Olevliet en de Ede²². Ten oosten van de Zomerdijk-Kalveketedijk was de schorre dooraderd met een net van kreekaders, waarin we de, later zogenoemde, Knokse Ader als de voornaamste beschouwen. De reeds genoemde Reigaarsvliet vormde met zijn krekensysteem een eigen delta. De schorregronden ten oosten van de Brolozedijk stonden bekend onder de naam Greveninge. Door dit landschap kronkelde een brede kreek, die later Vuile Vaart zal heten.

Toen de Duinkerke III B ca. 1160 ten einde liep, had het land achter de Evendijk stand gehouden. De gelanden van de Oost-Watering streefden ernaar om hun gewest intensiever uit te baten. Een voorwaarde daartoe was het verbeteren van de afwatering door een uitweg te scheppen, die niet tegelijk als vaarweg diende. Achter de Kalveketedijk liep het Kromme Water, een kreek, die door de Bloelozedijk afgesneden was, en die twee grote zijaders heeft, nl. de Noord- en de Zuid-Ramskapelse Watergang. De laatste twee vertakken zich over het grondgebied van Ramskapelle, Koudekerke, Lissewege en Uitkerke.

Het Kromme Water werd enkele jaren na de Duinkerke III B door middel van een nieuw gegravene watergang verbonden met de Reigaarsvliet. Dit nieuwe afwateringskanaal was ongeveer 600 m lang. Op beide oevers werden

dijkjes gelegd. Men bouwde de uitwaterings-sluis, Kwintinsluis geheten, niet in de Kalvetedijk, doch op het knooppunt met het Kromme Water²³. Het waterschap dolf tegelijk de Rontsaartader, die het water van St.-Pieters, Koolkerke, Dudzele en Oostkerke naar de Zuid-Watergang en het Kromme Water bracht.

Zodra het hierboven beschrevene afwateringsnet ingericht was, loosde de Oost-Watering haar overtollige water, door de Kwintinsluis en de Reigaarsvliet, in noordoostelijke richting naar de zee. Dit betekent niet dat het uitwateringssluisje van de Scheure al dadelijk afgeschaft werd. Het overtollige water van de Reie kon steeds langs de Scheure afvloeien, en Brugge kon het zg. Oud Zwin verder als vaarweg naar het Zwin gebruiken.

Kort na de Duinkerke III B werd een groot gedeelte van de schorren ten noorden van St.-Kruis ingepolderd door een dijk, die van de Lange Dijk naar de Hoorn loopt. De nieuwe dijk, waarachter later Moerkerke ontstond, damde een zuidoostelijke tak van het Zwin af. Precies op die plaats, 'ten damme', vestigden zich schippers. Filips van de Elzas schonk in 1180 stadsrechten aan de jonge handelsnederzetting. De Graaf gaf ook de toelating aan Brugge om een nieuwe, rechtlijnige vaarweg naar de stad 'ten damme' te graven, nl. de Nieuwe Reie, en deze te voorzien van dijkjes. Of mogen we veronderstellen dat Brugge eerst zijn nieuw kanaal naar de plaats 'ten damme' gegraven heeft, en dat als gevolg van het groeiende scheepsverkeer Damme ontstaan is?

A. De Smet meent dat o.a. Gilliodts, Blanchard en Beekman zich vergissen, wanneer ze beweren dat de Reie tussen Brugge en Damme een kanaal was: „Het was hoogst waarschijnlijk een natuurlijke waterloop”²⁴. Hij beschouwt de Nieuwe Reie als een vertakking van het eigenlijke Zwin, die geleidelijk door aanslib-

bing versmalde. De oeverbewoners zouden tenslotte deze tak van het Zwin ingedijkt hebben om zich te beschutten tegen overstroming²⁵. Uit de oudste Brugse stadsrekeningen blijkt duidelijk dat de bedding en de twee dijken van de Nieuwe Reie aan de stad toebehoorden. De Bruggelingen hebben dit kanaaltje gegraven om over een betere waterweg naar het Zwin en de zee te beschikken.

3. De indijking tot en met de Kragendijk

Na de Duinkerke III B verlandden geleidelijk de strandgeulen in de schorren buiten de dijklijn. In de tweede helft van de 12de eeuw pakte men de strook ten noorden van de Evendijk B aan. De nieuwe zeedijk vertrok uit Scharphout, liep oostwaarts tot voorbij Koudekerke en boog dan naar de Evendijk af. Alle kreken werden afgedamd, en de afwatering naar de Kwintinsluis gericht. Het nieuw gewonnen land, Oudemaarspolder genoemd, sloot dus aan bij de Oost-Watering. Het oostelijke deel van de polder droeg de naam Panne. De oostelijke dijk van de Oudemaarspolder heet daarom Panne-dijk.

Volgens het toen bestaande recht viel aangeworpene grond onder het bestuur van de achterliggende parochie. De Oudemaarspolder betekende een aangewassen voorland van de parochies Uitkerke en Lissewege. De oostelijke helft kwam binnen de grenzen van de parochie Lissewege te liggen. Omdat de Pannehoek minder dan een kilometer breed was, kon men de nieuwe gronden gemakkelijk vanuit de Evendijk uitbaten, en volstonden de boeren met het bouwen van een paar nieuwe hoeven. Doch de vissers van Koudekerke gingen zich vlak achter de nieuwe zeedijk vestigen en deden het dorp Heis ontstaan. Omstreeks 1200 was de bevolking in de noordoosthoek van Lissewege zoveel

aangegroeid, dat het nodig bleek Koudekerke als nieuwe parochie van Lissewege af te scheiden²⁶. Ongeveer in dezelfde periode werd, in de noordhoek van Oostkerke, de nieuwe parochie Westkapelle gevormd.

Het inpolderen van de Oudemaarspolder, na de Duinkerke III B, gaf het startsein voor een landwinningsproces, dat zeven eeuwen later de Zwindelta nagenoeg helemaal op de zee heroverd heeft. Links en rechts van de Reigaarsvliet hadden brede schorregronden de staat van rijpheid bereikt. Toch kunnen we in de strandvlakte buiten de lijn Pannedijk-Zomerdijk-Kalveketedijk weinig vluchtheuvels aanduiden. Op de grond buiten de Zomerdijk die Logenhoek heette, vinden we de Wal ter Rugge, die waarschijnlijk uit een terp voorkomt²⁷.

Ten oosten van Koudekerke slibde het werp-land op dezelfde manier aan als bij Scharphout. Vanuit de Logenhoek groeide een aanwas in oostelijke richting aan. Deze aanwerp heette Knok²⁸. Ook langs de noordzijde van de Logenhoek vorderde de aanslibbing. Deze landtong heette Scharpinge of Scharpoord²⁹. Op het einde van de 12de eeuw was het beschrevene schorreland klaar voor indijking. De dijk begon op de noordoosthoek van de Pannedijk, liep door Scharpoord en Knok, boog naar het zuiden af en bereikte de Kalveketedijk ten noorden van Westkapelle. De nieuwe waterkering heette Groene Dijk. Het zuidelijke deel ervan kreeg later de naam Kragendijk.

Alle krekten werden afgedamd. De nieuwe polder sloot bij de Oost-Watering aan. Dit waterschap nam het onderhoud van aangevonden grond op zich. Men richtte alle aders naar de Knokse Ader. Deze laatste werd, door middel van een nieuw gegravene watergang, nl. de Rietveldader, met het Kromme Water verbonden. De gelanden dolven een nieuwe waterloop, later Duinenwater geheten, om Schar-

pinge en de Logenhoek te kunnen ontwateren.

In iedere polder onderhielden de gezamenlijke gelanden de weerdijk, de wegen en de watergangen. Deze zaken behoorden dus redelijkerwijze aan de gemeenschap, die men watering heette. We kennen dan ook, vóór 1200, weinig uitzonderingen op deze regel. De stad Brugge had, door tussenkomst van de Graaf, het Oud Zwin en de Nieuwe Reie bemachtigd. De Heer van Kalvekete was erin geslaagd de dijk vóór zijn hofstede bij zijn leenhof te volgen. Welnu ook de zeewering van de Vardenaarspolder behoorde niet over haar gehele lengte aan het waterschap. De zuidelijke sektor was, over een afstand van 1,5 km, eigendom van de aanpalende eigenaars. In de 5de en 6de Reig werd „den craegen dyck gemeten met de landen van westen”³⁰.

Aan wie behoorde dan de nieuw gewonnen polder? Er is heel weinig terecht gekomen van de aanspraken van het Hof te Kalvekete op de aanwerp buiten zijn dijk. Het leenhof kreeg slechts een paar kleine lenen toegewezen. Overigens vinden we in de gehele polder, die oorspronkelijk ongeveer 1.400 gemeten omvatte, weinig leenland. De nieuwe landwinning was hoofdzakelijk een private onderneming. Het aandeel van de voornaamste aannemer was zo groot, dat men hem de eigendom moest laten, niet alleen van een groot van de nieuwe polder, maar ook van de zuidelijke sektor van de weerdijk.

Het nieuwe land werd Vardenaarspolder geheten. De eigenaar, of zijn erfgenamen, heeft later stukken van zijn polder en de aanpalende dijksectoren verkocht. We kunnen de toestand van de Groene Dijk niet meer nagaan, omdat het noordelijke deel van de zeewering in de 14de eeuw met duinen zand overdekt werd. Het kan echter niet anders of de bedoelde dijk heeft, evenals de zeewering van de Oudemaarspolder,

heelwat doorbraken meegemaakt. Verder vinden we drie oude breuken in de Kragendijk : 1. 250 m ten zuiden van de kerk van Knokke; 2. 200 m verder zuidoostelijk; 3. te Westkapelle, 600 m ten zuiden van Driewegen. Vlak naast de kraag van de laatstgenoemde bres stond 'het craegen heulken' over de Knokse Watergang. Hier ligt de oorsprong van de naam Kragendijk³¹. De opgesomde drie dijkbochten zijn in de vorige eeuw verdwenen, toen men de weg tussen Knokke en Westkapelle rechte trok.

De bewoners van de Oost-Watering beschikten in het begin van de 13de eeuw over een behoorlijk afwateringsstelsel. Omstreeks dezelfde tijd verbeterden ze hun vaarnet. Ze dolven de Evoorde en de Lisseweegse Watergang, twee rechtlijnige kanaaltjes, die toelieten te varen van Brugge naar Lissewege, Dudzele, Ramskapelle en Westkapelle. Na enige tijd schonk de Graaf aan de Abdij ter Doest medezeggenschap in de Lisseweegse Watergang. Omwille van hun verkeer te water trachtten de monniken het peil van het kanaaltje zo hoog mogelijk te houden. Zoiets bemoeilijkt de afwatering van het gewest tussen de Gentele en de Lisseweegse Vaart.

De Oost-Watering was gedwongen om haar afwateringsnet te reorganizeren. Ze bouwde een sluis in de Ede ten westen van Heis, richting de watergangen van de west- en de noordoek naar de nieuwe zeesluis, voortaan Eiesluis geheten. Twee zelfstandige waterschappen onstonden. Het grondgebied van de parochie Koudekerke ten westen van de Zomerdijk en de Pannedijk viel bij 't lant dat ute watert te Heyensluus'; de Vardenaarspolder behoorde bij 't lant dat ute watert te Reyngaersvliete'³².

De Abdij van St.-Bertin bezat het patronaats- en het tiendrecht in de parochie Lissewege en haar dochterparochies. Aan de Abdij van St.-Kwintin behoorden dezelfde rechten in de paro-

chie Oostkerke en haar dochterparochies. Het vaste grondgebied van Westkapelle, dat ontstaan is uit Oostkerke, en dit van Koudekerke, dat gegroeid is uit Lissewege, reikte vóór het indijken van de Vardenaarspolder tot de lijn Zomerdijk-Kalvekededijk. Zodra de genoemde polder gewonnen was, moest dadelijk uitgemakt in hoever elk van beide abdijen recht had op de tiendeninkomsten van de nieuwe grond. Ongeveer vier vijfden van de Vardenaarspolder werd genomen als een aanwerp van de parochie Koudekerke; het zuidoostelijke deel werd gevoegd bij de parochie Westkapelle. Als grens diende de ader, die begint even ten noordoosten van Veldegoede, en noordoostwaarts naar de Kragendijk loopt.

In de nieuwe polder bouwden de uitbaters een aantal hofsteden. Vlak achter de Groene Dijk ontstonden al gauw twee dorpjes: 1. Schaarte in de Scharpinge, waar vooral vissers woonden; 2. het dorp 'Sinte Kathelyne ten cnocke', waar zich niet alleen vissers maar ook boeren vestigden. Uit de oudst bewaarde vermelding van Knokke vernemen we dat het dorp in 1227 reeds over een kapel en een ziekenhuis beschikte³³. De indijking van de Vardenaarspolder moet even vóór 1200 gesteld worden. Heel waarschijnlijk gaf deze landuitbreiding aanleiding tot het stichten van de parochie Koudekerke.

De schorren en de slikken strekten zich omstreeks 1200 wel twee tot drie kilometer buiten de dijklijn Kragendijk-Kalvekededijk-Brolozedijk uit, maar dit landschap was doordierd met allerlei krekens. De voornaamste van die strandgeulen was de Reigaarsvliet, die uit verschillende vertakkingen bestond. Op de plaats waar de Reigaarsvliet in de Zinkval uitmondde dook een plaat op, Zandbaai geheten. Deze bank splitste de kreek in twee armen. De westelijke tak spoelde tot tegen de Kalvekede-

dijk. De geul langs de zuidoostelijke zijde van de genoemde plaat behield later de naam 'grote guele van Reygaersvliet'³⁴.

De schorre buiten de Brolozedijk heette Greveninge. Door dit landschap kronkelde een brede kreek, die na de indijking de naam Vuile Vaart zal verwerven. Een flink stuk van Greveninge werd op het einde van de 12de eeuw ingedijkt door middel van de Greveningedijk. Deze dijk volgt een eindje de Reigaarsvliet, loopt verder door de Vuile Vaart, en buigt ongeveer 3 km ten oosten van de Brolozedijk terug naar het zuidwesten³⁵. In de oosthoek van de nieuwe polder ontstond het vissersdorpje 'ter muden'. M. Gottschalk wijst erop dat Sint-Anna-ter-Muide reeds in 1213 bestond. Het dorp van zeevaarders verkreeg in 1242 stadsrechten³⁶.

4. Tot en met de Hoge Polder

In het begin van de 13de eeuw reikte het voorland buiten de Groene Dijk-Kragendijk nog niet ver naar het noorden. Langs de genoemde zijde vorderde de aanslibbing trager, omdat het strand ten noorden van Knokke toen de zuidoever van de Zwinmondung uitmaakte. Ongeveer 1 km noordelijker lag het strand van het eiland Wulpen, dat in de 13de eeuw nog strekte tot vóór Knokke en Scharpoord³⁷. De ingang van de Zinkval bevond zich toen tussen het strand van Scharpoord en het westeinde van Wulpen.

In oostelijke richting groeiden de schorren vlugger aan. Men nam er telkens een stuk uit, naarmate het werpland aanwies. Opeenvolgende dijken wonnen langwerpige of halfronde poldertjes. Het inpolderen van schorregrond moet toen zulke voordelige onderneming geweest zijn, dat men niet wachtte totdat grotere oppervlakten rijp waren. De eerste van die dijken

begint ten zuiden van Knokke in de Kragendijk, en eindigt ten noorden van Kalvekete in de Kalveketedijk. De belangrijkste kreek, die later de Knokse Watergang zal heten, werd doorheen de Kragendijk naar de Rietveldader en de Noordwatergang geleid.

De Knokse Watergang werd genomen als grens tussen het parochiegebied van Sint-Bertin en dit van Sint-Kwintin. Dit betekent dat twee derden van de nieuwe grond bij de parochie Koudekerke terecht kwamen. De nieuwe polder, die ongeveer 260 G groot is, werd Keuvelpolder geheten. Het Hof van Kalvekete heeft slechts een onbeduidende rol gespeeld bij het winnen van de nieuwe grond. De medewerking van het Hof te Veldegoed en van nog een medeaannemer was ietwat belangrijker. De laatst bedoelde werd bedacht met een nieuw gevormd leengoed, nl. het Hof van Knokke.

De grootste brok ging evenwel naar Walter van Gistel, Heer van Vormezele. Deze kreeg van de Graaf ongeveer 80 G van de Keuvelpolder te leen. Deze gronden liggen gegroepeerd in het noordelijk deel van de Keuvelpolder, in het 2de en 3de Reig. Bij het leengoed behoorden: 1. het grootste deel van de Keuveldijk; 2. een uitweg die langs de Knokse Watergang tot de Kragendijk reikte, nl. de latere Monnikenweg. Enkele jaren na de indijking bouwde men de Keuvelhoeve in de noordoosthoek van de Keuvelpolder³⁸.

Een strookvormig poldertje leunt tegen de Keuveldijk en de Kalveketedijk aan. Ook hier sloten de eigenaars bij de Watering Reigaarsvliet aan. Ze richtten hun voornaamste waterloop rechtstreeks naar het Kromme Water. De grondaanwinst beliep ongeveer 260 G. Kalvekete eigende zich het zuidelijk deel toe, en bouwde daar de hofstede Palingstede. Walter van Gistel verwierf slechts een perceel van 13 G recht vóór zijn hoeve, benevens het noor-

delijk einde van de dijk, die later Monnikendijk zal heten³⁹.

Hier moeten we onze aandacht bijzonder naar de ligging van de Monnikendijk richten. Deze vertrekt uit de noordoosthoek van de Keuvelpolder en draait naar het zuidoosten af. Op het zuidoende ontmoeten de dijkwerkers de Reigaarsvliet, d.i. de uitweg voor het overtollige water van de Watering Reigaarsvliet. De genoemde geul eindigde toen op het westeinde met een bocht tot tegen de Kalveketedijk. Het waterschap is verplicht geweest een sluis te bouwen op de plaats, waar de Monnikendijk de Reigaarsvliet ontmoette. Vervolgens boog men de dijk naar het zuidwesten, om die te doen aansluiten bij de Greveningedijk.

J. Ameryckx tekent op de Bodemkaart van Westkapelle een dijk langs de noordzijde van het zojuist genoemde westeinde van de Reigaarsvliet. We geloven niet dat er op de bedoelde plaats een dijk gebouwd werd, maar wel dat de grond buiten de Keuveldijk in eenmaal tot tegen de Greveningedijk gewonnen is. Indien we aannemen dat de Kragendijk even vóór 1200, en de Keuveldijk ca. 1220 gelegd is, dan kunnen de Monnikendijk en de oudste sluis van Reigaarsvliet omstreeks 1230 tot stand gekomen zijn. Na de bouw van de sluis in de Reigaarsvliet verloor de Kwintinsluis haar belang.

Met de Monnikendijk was de grens van het vaste grondgebied van de parochie Koudekerke 2 tot 2,5 km ten oosten van het dorp Knokke verlegd. De zeekering bestond toen uit de lijn Groene Dijk-Kragendijk-Keuveldijk-Monnikendijk. Van de Pannedijk tot de Reigaarsvliet bedroeg de lengte van de genoemde dijklijn ongeveer 6 km. De Groene Dijk vormde het bolwerk tegen de noordwesterstormen. Ongetwijfeld hadden de gelanden van Reigaarsvliet met even zware moeilijkheden te kampen bij het

verdedigen van hun waterkering, als de waterschappen Eiesluis en Blankenberge het lastig hadden met hun zeedijk.

Ten zuidoosten van Knokke trotseerde de dijklijn de noorderstormen. In paragraaf 3 vermelden we drie dijkbreuken die de zee in de Kragendijk geslagen heeft. De ommeloper van 1567 noemt de sektor rond en naast de bres van de middenste dijkbreuk nog 'een hoog eyndeken dyckx' of Grote Dam⁴⁰. De Keuveldijk en de Monnikendijk heetten samen gemeenlijk Knokse Dijk. Deze was een sterke waterkering en vertoont geen breuken. Hij is nu nog 15-20 m breed en 1,5-2 m hoog. De Knokse Dijk en de aanpalende Grote Dam hielpen, ook nadat de volgende polder gewonnen was, het zeewater tegenhouden. De zeekering van Volkaartsgote heeft immers tot ca. 1500 heelwat doorbraken meegemaakt.

Terwijl de landwinning enerzijds tot aan de Reigaarsvliet vorderde, wies de strandvlakte ter hoogte van de St.-Katarinakapel van Knokke niet zo vlug aan. Pas enkele jaren later brak de tijd aan om, van de Groene Dijk tot de Reigaarsvliet, een lange strook schorreland te winnen. De breedte van de nieuwe polder varieert van 300 m tot 1 km. De nieuwe dijk takte, even ten noorden van het dorp Knokke, van de Groene Dijk af, en loopt ongeveer 3 km naar het oosten. Ten noordoosten van de Keuvel buigt de dijk naar het zuidoosten.

Wanneer we de topografische kaart van Knokke aandachtig bekijken, dan bemerken we dat de ondernemers eerst van plan geweest zijn hun dijk recht naar de Palingstede toe te bouwen. Ze hebben zich tijdig bedacht en hun dijk nog een flinke hap uit het schorreland laten meenemen, voordat hij te Palingstede bij de Monnikendijk aanknoopte. De nieuwe dijk was ongeveer 5,5 km lang. J. Ameryckx meent dat de zopas omschreven grond niet in één keer

gewonnen is. Op zijn bodemkaart tekent hij tussendijken, die zouden aantonen dat de nieuwe polder eigenlijk uit drie kleinere bestaat. Het is echter een feit dat de ommeloper van de watering geen dijkstroken vermeldt op de plaats van de door Ameryckx veronderstelde tussendijken.

De gelanden van de nieuw gewonnenen grond verenigden zich niet met de Watering Reigaarsvliet. Ze stichtten een afzonderlijk waterschap. Ze maakten wel een akkoord met Reigaarsvliet, dat hen toeliet een afvoerbuis onder de Monnikendijk te leggen. De bedoelde buis moet 'Volkaerts ghote' geheten hebben. Vandaar de naam Watering van Volkaartsgote. Waar lag deze goot? De hoofdwatgang van Volkaartsgote, later Keuvelwatgang geheten, strekt van noord naar zuid door de polder, en sluit op het zuidende bij de dijkgracht aan, die tot de Palingstede liep. Precies hier stond de oudste sluis van Reigaarsvliet.

De nieuw gewonnenen grond, vooral de noordelijke strook moet reeds hoog aangeslibd geweest zijn, aangezien de eerste uitbaters de naam Hoge Polder in voege brachten. Deze polder was oorspronkelijk ongeveer 525 G groot. Hier kon Kalvekete zekere rechten op de aanwerp laten gelden. Het leenhof legde beslag op 36 G tegenover de Palingstede. Daarnaast bleef Kalvekete eigenaar van de dijk en van het strookje schorre op de noordwestzijde van de Reigaarsvliet. De Heer van Dudzele palmde 77 G in. Veldegoede en het Hof van Knokke kregen kleinere stukken.

Walter van Gistel verwierf ongeveer 2/5 van de Hoge Polder, nl. 1. 18 G bij de latere Duivelsput; 2. een blok van 28 G en een van 43 G ten noorden van de Keuvel; 3. 117 G ten oosten van de Keuvel. Op de 43 G werd een hoeve gebouwd, die later de Vancelleshofstede zal heten, op de 117 G werd de Kleine Keuvel opge-

richt⁴¹.

De noordoosthoek van de Hoge Polder behoorde aan de pastorie van Knokke, en heette bijgevolg de Papenpolder. De oppervlakte bedroeg vóór de zandverstuiving ca. 25 G. De zuidgrens van de Papenpolder bestond uit een kleine ader. Hoewel de genoemde 25 G door de dijk van het waterschap beschermd werd, en even goed naar de Volkaartsgote afwaterde, betaalde de pastorie geen geschoot aan het waterschap. Het kan bijna niet anders of dit voorrecht werd bij de stichting van de Watering Volkaartsgote verkregen.

We kunnen het geboortjaar van de Hoge Polder dicht benaderen. Walter, zoon van de reeds genoemde Walter van Gistel, erfde de gronden te Knokke en Westkapelle. Hij verkocht dit domein in 1255 aan de Cisterciënzers van Vaucelles. Uit de verkoopakte blijkt dat de in de Hoge Polder gelegene percelen reeds enige tijd uitgebaat en bewoond werden⁴². Daarom durven we de indijking van de Hoge Polder ca. 1240 stellen. We weten immers ook dat de Bisschop van Doornik in 1253 Knokke van de parochie Koudekerke afgescheiden heeft, omdat deze laatste te uitgestrekt geworden was. Welnu de Hoge Polder betekende een belangrijke gebiedsuitbreiding.

In de tweede helft van de 13de eeuw heeft de Watering Reigaarsvliet haar afwatering gereorganiseerd. Het Oud Zwin en de Monnikerede bleken niet te voldoen als afvoerweg voor het overtollige water van de Reie. De stad Brugge en Reigaarsvliet sloten een akkoord om de afwatering ten noordoosten van de stad te verbeteren. Een nieuw gegravene watgang verbond het Oud Zwin met het punt, waar de Kwintinsluis stond. Brugge en Reigaarsvliet bouwden samen een tweede sluis op het zuidende van de Monnikendijk. Door een eindje watgang langs de noordzijde van de Greve-

ningedijk te delven onstond een rechtstreekse afvoerweg van Pylyzers Dam tot in de Reigaarsvliet.

De naam Oud Zwin ging al gauw over op de gehele afvoerweg van Pylyzers Dam tot de twee sluizen van Reigaarsvliet. C. Jonckheere zag het wel juist, wanneer hij het Oud Zwin tussen Brugge en Schapenbrug als helemaal kunstmatig beschouwde „om reden van zijn rechtlijnige oevers en de afwezigheid van inspringende dijken, kenmerken van een vroegere zee-arm”. We kunnen zijn standpunt nog verstevigen door erop te wijzen dat de sektor Oud Zwin tussen Pylyzers Dam en Schapenbrug aan de Watering Reigaarsvliet toebehoorde, en dat het Oud Zwin over zijn gehele lengte een aantal oudere kreekaders doorkruist heeft⁴³.

Langs de binnenzijde van de bocht, die de Zinkval rond het eiland Kadzand maakte, liet de stroming een langwerpige bank bezinken, nl. Zuidzand.

In het midden van de 13de eeuw ging de naam Zwin op de Zinkval over. Omstreeks 1300 was het zover dat de Vlaamse schippers de gehele waterweg, van Damme tot de monding, het Zwin noemden.

5. De Vagevierpolder beëindigde de eerste fase van de indijking

Het schorreland tussen de dijk van Volkaartsgote, de westoever van de Zwinmond, en de westoever van de Reigaarsvliet vertoonde ongeveer de vorm van een driehoek. Uit dit gewest won een halfcirkelvormige dijk een polder van 141 G, die later naar een zekere Boudin Buts genoemd werd. De dijk van de Butspolder behoorde aan de aanpalende gelanden, behalve de sektor langs de Reigaarsvliet, die door het Hof te Kalvekete in beslag genomen werd. De eigenaars stichtten een afzonderlijk water-

schap. Ze kregen de toelating om hun water doorheen Volkaartsgote naar de sluis van Reigaarsvliet te richten. Enkele percelen van de nieuwe grond kwamen toe aan Kalvekete, Veldegoed en Ten Poele.

In 1259 bestond er een betwisting tussen de Abdij van Vaucelles en een Brugse poorter, nl. Lamsoete, zoon van Pieter, aangaande „een weg die leidt van de woning van Hugo Soete naar de nieuwe polder, en om de helft van de dijk, die ligt tussen de genoemde nieuwe polder en de polder, waarin Basiel en Rogier gewoond hebben”. Hier gaat het om de oostdijk van Volkaartsgote, aangezien we weten dat Basiel in 1255 op de Kleine Keuvel woonde. De bedoelde nieuwe polder is bijgevolg de Butspolder. Lamsoete baatte een deel ervan uit, en gebruikte de tussenliggende dijk als uitweg voor zijn velden. Hij verkreeg zelfs dat Jan van Gistel hem de helft van de bewuste dijk verkocht.

Toen protesteerden de monniken van Vaucelles. Dezen hielden staande dat Walter van Gistel, die inmiddels overleden was, in 1255 aan hen de gehele dijk verkocht had. In mei 1259 gingen schepenen van het Vrije de bedoelde uitweg en de dijk met staken afpalen. Jan van Gistel stond de genoemde twee zaken af aan de Abdij van Vaucelles mits de beschikking „dat Lamsoete, vanuit de gemelde nieuwe polder totaan het huis van de genoemde Hugo, een weg ter breedte van 1 R zal hebben om zijn bezittingen te vervoeren, en dat Lamsoete daar geen enkel ander recht zal mogen opeisen”⁴⁴. Hugo Soete woonde zeer waarschijnlijk in de noordoosthoek van Volkaartsgote, op de hoeve die later de Verbrande Hofstede zal heten. Wat de oorsprong van de Butspolder betreft, menen we dat die tussen 1255 en 1259 ingedijkt is.

Zoals gezegd behoorden onbeheerde gronden

aan de Graaf. Gwijde van Dampierre schonk in 1282 aan zijn zoon Jan van Namen buitendijkse gronden gelegen op verschillende oevers van de Zwindelta, o.a. schorren te Monnikerede, Hoeke, Lapscheure, Groede en Reigaarsvliet⁴⁵. Deze laatste term beduidde toen reeds lang de streek links en rechts van de bekende kreek. Hoewel we hier niet kunnen uitmaken of de schorre van Jan van Namen op de linker- ofwel op de rechteroever lag, menen we verder toch te kunnen aantonen dat hier gaat om het voorland van de Butspolder, nl. de latere Vagevierspolder.

In 1294 ontstond er een betwisting tussen Jan van Namen en Jan van Gistel, aangaande de eigendom „d'un poultre k'on apiele Haseghers". De eerstgenoemde hield staande dat de grond hem door zijn vader geschonken was; Jan van Gistel beweerde „ke c'estoit ses hyretages". Na het raadplegen van dokumenten en van getuigen bepaalde Graaf Gwijde dat Jan van Gistel geen enkel recht op de genoemde polder bezat. De uitspraak werd bevestigd door een oorkonde uitgegeven op de maandag na Drievuldigheidszondag van 1294⁴⁶. Precies rond die tijd, nl. in mei 1294 brachten schepenen van Brugge een bezoek te Reigaarsvliet⁴⁷.

Met behulp van de rekeningen van de stad Brugge kunnen we de bewuste Hazegraspolder situeren. Toen Brugge in mei 1302 de Franse bezettingstroepen en hun simpatizanten verjaagd had, nam de vrijgevochten stad de leiding van het verweer tegen de vijand. Daarna volgde de mobilizatie van alle beschikbare strijdkrachten. Brugge legde beslag op de eigendommen van de Fransgezinden om de oorlog te bekostigen. De rekening mei 1302-februari 1303 vermeldt verbeurd verklaarde gronden, polders, renten en tienden, waarvan de stad de inkomsten inde.

Brugge nam o.a. twee polders te Reigaars-

vliet in beslag. De ene behoorde aan Jan Hubrecht, de andere aan Pieter van der Speie. Toen de dijken van de genoemde twee polders in de winter 1302-03 schade geleden hadden, was de stad, als tijdelijke eigenares, verplicht het herstelwerk te verrichten. De stadskas betaalde gedurende de genoemde winter 40 ½ pd. par. aan Pauwels van Damme „van der dicage van ser Jan Hubrechts polre, ende ter ander te Reinghersvliete"⁴⁸; en in de winter 1303-04 7 pd. par. „van achterstellen van den polres te versekerne te Reinghersvliete"⁴⁹.

In het voorjaar van 1304 beschadigde een storm de weerdijk van P. vander Speie. De stadsontvanger vergoedde daarna 45 sch. par. „smaendaghes in die Paesghedaghe den meesters, die voeren te doene diken den polre ten Asegerse, van teringhen"⁵⁰. De genoemde polder bracht ook inkomsten op: „in Waescapelle ontfanghen bi tresoriers, van ser Pieters polre van der Speye te Reinghersvliete, van 1 viendele iaers". Vier boeren betaalden samen 40 pd. par. pachtgeld. Hugeman f. Hannekins gebruikte 17 G, Jan Vormond, Hendrik Surel en Boudin Averond elk 22 G, samen 83 G⁵¹.

De bewuste twee polders lagen wel degelijk dichtbij de Reigaarsvliet. Die van Pieter van der Speie lag duidelijk in het gewest dat Hazegras heette, d.w.z. op de linkeroever van de kreek. De oppervlakte ervan bedroeg 83 G. Welnu de Vagevierspolder was 83 ½ G groot⁵². De tekst van 1304 situeert het poldertje van P. van der Speie in Westkapelle. Inderdaad het zuidelijke deeltje van de Vagevierspolder en ook het voorland langs de Reigaarsvliet lagen in de genoemde parochie. Deze polder bevond zich op de grens Knokke-Westkapelle. Maar magistraten, die ambtshalve Reigaarsvliet bezochten, kregen wel de indruk dat alle gronden langs de kreek in de parochie Westkapelle lagen.

Wanneer we samenvatten, komen onze be-

vindingen op de volgende feiten neer. Jan van Namen heeft zijn schorre bij de Reigaarsvliet tussen 1282 en 1294 ingedijkt. Zijn polder lag op de westoever van de genoemde kreek in het Hazegras. Een paar jaren na 1294 verkocht Jan van Namen zijn Hazegraspolder aan P. van der Speie. Dit poldertje blijkt in 1304 83 G groot te zijn. Deze oppervlakte komt overeen met die van de Vagevierspolder, die langs de Reigaarsvliet en in het Hazegras gelegen is.

De Hazegraspolder, later genoemd naar de familie van den Vagheviere, bleef zelfstandig, waterde evenals de Butspolder, naar de Volkaartsgote af. Naarmate de inpoldering oostwaarts voortschreed, werd de nieuwe grond steeds meer als een aanwerp bij de parochie Knokke beschouwd. De St.-Kwintinsabdij kon wel een flink stuk van Volkaartsgote inlijven, maar verkreeg slechts een vierde van de Butspolder, terwijl de St.-Bertinsabdij de Vagevierspolder bijna helemaal inpalmde.

Door het winnen van de Vagevierspolder was de dijk op de westzijde van de Reigaarsvliet tot 2,2 km ten noordoosten van de Palingstede gevorderd. De breedte van de overblijvende schorre tussen de kreek en de dijk bedroeg gemiddeld 50 m. De Heer van Kalvekete, die het visrecht op de Reigaarsvliet bezat, voegde de genoemde strook schorre en de aanpalende dijk bij zijn leenhof. De strandvlakte ten noorden van Volkaartsgote, de Butspolder en de Vagevierspolder bleef Hazegras heten.

Op de oostzijde van de Reigaarsvliet bleef de inpoldering niet achter. Vanuit de noordzijde van de Greveningepolder won men het ene stuk schorre na het andere. Het eerste poldertje steekt in de hoek tussen de Reigaarsvliet en de Greveningedijk, en heet Baespolder (27ste Grev.). De noorddijk werd later 'Baes dreve' genoemd. Een lid van de familie van Gistel had het recht op de aanwerp ten oosten

van de Reigaarsvliet. Hij legde beslag op de dijk en het overblijvende strookje schorre tussen de Baespolder en de kreek.

Vervolgens won men de aanpalende aanwas, de Schellebank (16de en 17de Grev.). De genoemde twee poldertjes bleven zelfstandig, maar richtten hun afwatering naar Greveninge. Als uitweg diende het Schapersgat, een opening in de Greveningedijk. De volgende polder leunt tegen de Baespolder en de Schellebank aan. Ook hier ging de westdijk naar het Hof van Reigaarsvliet. De nieuwe grond vormde de Watering van Klein Reigaarsvliet, die eveneens langs de Vuile Vaart naar Greveninge afwaterde (28ste en 33ste Grev. zuid).

Met de noorddijk van Klein Reigaarsvliet had men echter de delta van de Reigaarsvliet bereikt. Toen werd de aanwas ten oosten van Greveninge aangepakt. Een boogvormige dijk won de Brixuspolder (34ste, 35ste en 36ste Grev.). De noorddijk heet in de ommeloper Maroux' uitweg. Het volgende poldertje, nl. de Maneschijnpolder (37ste en 38ste Grev.) is weinige jaren na de Brixuspolder aangelegd. Deze twee poldertjes zijn zo geplaatst dat ze het stadje St.-Anna-ter-Muide niet van het Zwin afsloten.

Ondertussen begon de delta van de Reigaarsvliet vol te slibben. De Brixuspolder vormde een vooruitgeschoven basis, vanwaaruit men de monding van de Reigaarsvliet zou veroveren. Het zesde poldertje tastte de eigenlijke kreek nog niet aan, want de dijk ervan ligt precies op de zuidoever van de oostelijke geul. De nieuwe aanwinst sloot later bij Klein Reigaarsvliet aan (28ste en 33ste Grev. noord). Toen kwam de tijd om de Zandbaai in te polderen. De dijk van het zevende poldertje liet verder de hoofdtak van de Reigaarsvliet open, maar damde de oostelijke tak af. Men bouwde de nieuwe zeedijk precies langs de zuidzijde

van de Platerij, een opwas in de monding van de Reigaarsvliet.

Het zevende poldertje heet in de ommeloper 'sheer Jacobs ende Tants poldere' (29ste en 32ste Grev.). Vervolgens moest men enkele jaren wachten, totdat de delta voldoende volgeslibd was. Een achtste dijk vertrekt uit de noordoosthoek van de Brixuspolder, snijdt de Platerij van de Reigaarsvliet af, en loopt verder langs de zuidoostzijde van de hoofdgeul. Het achtste poldertje betekende voor een drietal eeuwen het einde van de inpoldering ten oosten van de Reigaarsvliet. Daarom heette het de Noordpolder (30ste en 31ste Grev.). Het voorland van de Noordpolder bleef aan de familie van Gistel toebehoren. De acht genoemde polders vormden aanvankelijk elk een afzonderlijk waterschap⁵³.

De Reigaarsvliet bleef open niet alleen als uitwateringspunt, maar ook als vaarweg. Vanuit de oosthoek van de Vagevierspolder wies een landtong in oostelijke richting aan. Als gevolg daarvan verschoof de monding van de Reigaarsvliet langzamerhand oostwaarts. De kreek betekende een goede aanlegplaats. Vissers vestigden zich in de oosthoek van de Vagevierspolder. Ze strandden hun schuiten op de oever van de rivier vlak vóór hun nederzetting. Het dorpje van de vissers van Reigaarsvliet, die in het toltarief van het Zwin (1368) vermeld worden, verschijnt later onder de naam Vijfhuizen. De Bodemkaart toont ca. 150 m ten zuidwesten van de hoeve Vijfhuizen, precies binnen de dijk een perceel met verdwenen bebouwing (C 499 bis).

Op de westzijde van de Reigaarsvliet was de inpoldering ca. 1290 tot Vijfhuizen vooruitgeschoven. Op de oostzijde vorderde de indijking niet zo vlug, omdat het afdammen van de delta van de Reigaarsvliet meer moeilijkheden bood. Daarom achten we het niet zeker dat de Noord-

polder reeds in 1302 gewonnen was. Het aangehaalde poldertje van Jan Hubrecht is waarschijnlijk Tantspolder. De oudste sluis van Reigaarsvliet, nl. de noordelijke sluis, is in de eerste helft van de 13de eeuw gebouwd naast de Palingstede. In de volgende paragraaf handelen we over de tweede sluis van Reigaarsvliet, de zuidsluis.

6. De sluizen van de watering Reigaarsvliet

Wanneer werd de zuidsluis van Reigaarsvliet gebouwd? De tekst „le yeauwe qui va de Bruges vers Reingheersvliete”⁵⁴ bewijst wel dat het overtollige water van de Reie in 1267 naar de Reigaarsvliet afvloeide, maar duidt jammer genoeg de gevolgde weg niet aan. De aangehaalde woorden bewijzen niet dat het Oud Zwin reeds tot de Kwintinsluis doorgegraven was, en dat Brugge reeds de tweede sluis had helpen bouwen, maar ze laten toch een vermoeden rijzen. Wanneer we echter bemerken dat de Bruggelingen in de zomer van 1304 de monding van de Reigaarsvliet afsloten om een landingspoging van de Franse vloot te beletten, welke belangrijke zaken wilden ze te Reigaarsvliet feitelijk beschermen tegen sabotagedaden?⁵⁵ We geloven niet dat ze te Reigaarsvliet zoveel onkosten en moeite zouden gedaan hebben, indien hun uitwateringspunt niet daar gelegen was.

Ondertussen hield Brugge de polder van P. van der Speie in beslag tot in het najaar van 1304. Het onderhoud van de weerdijk betekende een grote last. De stad verrichtte in het genoemde jaar een uitgave van 150 pd. par. „Hughemanne f. Hannekin ende sine meenters, vanden polre ten Hasegherze te dikene omtrent St. Jans Messe”, en van 31 pd. 13 sch. par. „vanden selven dike te vermakene”⁵⁶. De vier boeren brachten toch samen een jaarpacht van

308 pd. 10 sch. par. op „vanden polre ten Hasegarse”⁵⁷.

Boven schreven we reeds dat het voor ons omzeggens vaststaat dat de zuidsluis van Reigaarsvliet reeds in 1304 bestond. Toch vinden we vóór 1333 geen tekst die het bestaan van de bewuste sluis absoluut bewijst. Het is echter mogelijk dat een dergelijke vermelding voorkomen heeft in de niet meer betaande stadsrekeningen tussen 1318 en 1332. Wanneer we dan eindelijk in 1333 een schriftelijk getuigenis ontmoeten, dan blijkt dat de tweede sluis van Reigaarsvliet gebouwd is na een akkoord tussen de stad Brugge en het Brugse Vrije, dat het oppertoezicht op de wateringn uitvoefende.

De zuidsluis is zeker niet later dan in het eerste kwart van de 14de eeuw gebouwd. Ze werd immers in de zomer van 1333 helemaal vernieuwd. Jan Walkier, afgevaardigde van Brugge, reisde begin juli 1333 „te Reingheersvliete met dien vanden Vrien omme te besiene die sluus”⁵⁸. Na de voltooiing van het werk vergoedde de stadsontvanger „Janne Walkiere te ere nieuwer sluis boef, die ghemaect was te Reingheersvliete metgaders dien van den Vrien, waen of dat die van Brughe betaelden de ene helt, ende die van den Vrien dander heelt, dus zo comt up onze deel, daerof dat Jan vorseit sculdich es rekeninghe te doene”, 240 pd. par.⁵⁹.

Van de dorpskom van Knokke tot Vijfhuizen bedroeg de lengte van de zeevering toen 4,5 km. Deze waterkering en de dijken op beide oevers van de Reigaarsvliet stonden bloot aan de werking van de golven. De kaart van de heerlijkheid Kalvekete toont ons drie breuken in de dijk op de westoever van de kreek. De vloed sloeg een grote bres in de dijk 400 m ten noordoosten van de Palingstede. Het gat werd gedicht met een achterwaartse kraag. Het grote weel bestaat nog onder de naam 'hauweel put'.

De genoemde kaart toont verder twee kleine bressen halverwege de Vagevierspolder, in de percelen C 505 en 507⁶⁰.

De zee viel ook de zuidsluis van Reigaarsvliet aan. In de winter 1335-36 spoelde een storm een hoeveelheid grond weg van het sluisgebouw. Brugge liet weer aarde aanvoeren en vergoedde daarna 3 pd. par. „Willeme den Baenst, vander sluus te Reingheersvliete te erdene ende te beterne”⁶¹. De dijk naast de sluis is verzwakt uit de winter 1341-42 gekomen. De stad zond op 22 en 26 mei 1342 een bode „te Reingheersvliete omme te beziene der stede dyken”⁶².

De term 'der stede dyken' verplicht ons enige topografische en toponimische toelichting te geven. Van de Kwintenssluis tot de Kalveketedijk vloeide het Oud Zwin tussen twee dijkes, die aan de Watering Reigaarsvliet toebehoorden. Even buiten de Kalveketedijk splitste het Oud Zwin zich in twee armen, waarvan de noordelijke naar de noordsluis, en de zuidelijke naar de zuidsluis liep. Deze laatste werd feitelijk als een eigendom van de stad Brugge beschouwd, zodat de geul buiten de sluis het Kanaal van Brugge heette, de dijken naast de sluis 'der stede dyken', en de weide op de westzijde van de sluis de Brugse Bilk genoemd werd. Vanuit het 2de Reig liep een wegje, de Essendreef, door de Brugse Bilk over de brug van de zuidsluis naar de Greveningedijk. Dit brugje was de oudste Schapenbrug. De Brugse Bilk en de dijken totaan de Kwintinsluis vormden samen het 15de Reig⁶³.

In de 14e eeuw bestonden er ten noorden van Brugge drie belangrijke uitwateringspunten: 1. de sluis van de Blankenbergse Watering, tussen Blankenberge en Wenduine⁶⁴; de sluis van de Watering Eiesluis, tussen Heist en Blankenberge⁶⁵; 3. de sluisen van de Watering Reigaarsvliet, ten oosten van Westkapelle.

Brugge hield ze alle drie goed in het oog, omdat vele van zijn poorters eigendommen in de genoemde drie waterschappen bezaten, en uiteraard met een vlotte ontwatering gebaat waren.

Daarnaast liet de stad de afvoerweg Oud Zwin-Reigaarsvliet op tijd en stond door haar schepenen schouwen. Het oorspronkelijke Oud Zwin 'van der Coolkerpote tote Pylsers dam', d.i. van de Lenaartpoort tot de Monnikerede, behoorde aan Brugge, en moest door de eigenaar onderhouden worden. Het stadsbestuur werkte wel eens mee aan het onderhoud van de sektor tussen Pylsers Dam en Reigaarsvliet. De ontvanger betaalde in 1353 8 pd. 8 sch. par. „van den werke dat ghedaen was met ghedelve in de wateringhe van Reingaers vliete, daer de steide haer winter water duere leedt”⁶⁶.

Dat het bestaan van twee sluizen te Reigaarsvliet nuttig was, bleek wel toen de zuidsluis in 1361 door een najaarsstorm uitgespoeld werd. Brugge zond op 19 oktober vier schepenen „ter sluus van Rengheersvliete, die ute ghewaeld was”⁶⁷. De sluus werd in de volgende zomer hersteld. De stad heeft 392 pd. 13 sch. par. „ghegheven Ryquaerd Macharise ende den beleders van der spoye van Reinghersvliete, van werke ende costen ghedaen binne desen iaere an de vorsede speye, daer de stede of sculdich es te betaelne tvierendeel van den costen, van dat de vorsede speye cost te makene, mids datter de stede ute watren moet, alst der stede voucht”⁶⁸. Een smid verrichtte voor 23 pd. 18 sch. 8 d. par. werk aan de bedoelde sluus⁶⁹.

Tenslotte blijkt dat, volgens het akkoord tussen Brugge en het Vrije, de stad de helft betaalde wanneer er een nieuwe sluus gebouwd werd, maar slechts voor een vierde van de kosten tussenkwam bij het onderhoudswerk. Dit feit komt ook te voorschijn uit het bericht dat de stadsontvanger in 1372 14 pd. 17 sch. 6 d. par. betaalde „den sluusmeesters van Rein-

gheersvliete, over de coste ghedaen an de vorseide sluus te Reingheersvliete binnen desen iaere, boven den houte datter de stede toe leverde, daerof dat de stede sculdich es te betaelne t vierendeel vanden costen”⁷⁰.

In het najaar van 1389 leed de zuidsluis opnieuw schade. Brugge heeft op 20 november Boudin de Bert, „der stede landmetere, ghesendt te Reingersvliete ter speye, omme daer te metene”⁷¹. Het stadsbestuur zag nauwlettend toe „als men de speye vermaecte, omme de verwaernesse van der stede, ende omme dat der stede gheen onghelyc der in gheskien soude, mids dat de stede ghalt tvierendeel van al den costen ande vorseide speye”⁷².

7. Het ontstaan van de duinen

Indien de zee in de 14de eeuw nog in staat was om de lange nauwe geul van de Reigaarsvliet binnen te dringen en herhaalde keren de sluizen te beschadigen, welk onheil heeft ze dan gebracht op de zeeweringen van de watering van Blankenberge, Eiesluis, Reigaarsvliet, Volkaartsgote, Butspolder en Vagevierspolder? De rekeningen van de Watering Eiesluis uit de tweede helft van de 14de eeuw getuigen ten volle van de aanvalsgeest van de zeegolven. De ingelanden van het genoemde waterschap moesten tientallen bressen in hun weerdijk dichten.

Vooraf het vierde kwart van de 14de eeuw kende rampzalige dijkbreuken op de kust van Noord-Vlaanderen. In verschillende sectoren moest men de oudste zeedijk opgeven en vervangen door een inlage, d.i. een achterwaartse dijk. In de loop van de 14de eeuw werd de verst vooruitgeschovene dijklijn tussen Wenduine en Heist over 100 tot 200 m achteruit gelegd. Als gevolg daarvan werd de strandruimte langzamerhand breder. Op de grens van het hoge strand droogde het zand. Het waaide op tot

kleine duinen⁷³. Stilaan vormden zich duinenrijen. Men mag zeggen dat er ca. 1380 een lichte duinengordel bestond tussen Eiesluis en de Pannedijk. Hij bood echter heel weinig hulp bij het afweren van de zee. De sluismeesters van Eiesluis begonnen in te zien dat de duinen als waterkering konden gebruikt worden, indien ze het losse zand door beplanting vastlegden. Vanaf 1384 bestreden ze het vervliegen door 'stroo te potene'. Ook in 1389 besloot het waterschap te „potene omme t behoud vande dunen... dat men pootte om tsant te scuttene als tvloghe”⁷⁴.

Hoe verging het ondertussen de 7 km lange zeewering tussen de Pannedijk en Vijfhuizen? Hier ontbreken de schriftelijke bronnen. De rekeningen van de Watering Reigaarsvliet en van Volkaartsgote uit de 14de en 15de eeuw zijn verdwenen. Ook kunnen we niet steunen op de documenten van de instantie, die de zeedijken van de waterschappen onder toezicht hield. We bedoelen de rekeningen van het Brugse Vrije. De oudste bewaarde jaargang dateert jammer genoeg eerst uit september 1397-september 1398.

Verloor de Oudemaarspolder gestadig grond tussen Blankenberge en Heist, dan ontwikkelde zich ten oosten van Heist een andere toestand. Door het winnen van de vele poldertjes werd het strand ten oosten van de Pannedijk geleidelijk in oostelijke richting verlengd. Dit feit bevorderde de sedimentatie op het strand tussen Heist en Vijfhuizen. Anderzijds sloegen de rampwinters van 1375-76 en 1376-77 een groot deel van West-Wulpen weg⁷⁵. Daardoor kregen eb en vloed, in de monding van het Zwin tussen Knokke en Wulpen, meer ruimte naar het noorden toe. De stroming verzwakte vóór de Groene Dijk. Steeds meer zand werd afgezet. Er vormde zich vlug een duinenrij op het strand van Heist tot Schaarte.

De zandmassa's hoopten zich zo vlug op dat de wateringen Eiesluis en Reigaarsvliet niet bij machte waren om de verstuiwing tegen te gaan. Het zand overdekte grote delen van de zeewering. De verzande dijken moesten in de steek gelaten worden. Daarna kon niemand beletten dat de duinen tientallen gemeten poldergrond voor goed overdekten. De verstuiwing schreed het vlugst vooruit in de Pannehoek en in de buurt van Schaarte. In sommige sektoren bouwde men een stuk nieuwe zeedijk, in andere vormden de duinen een onbetrouwbare waterkering.

Na de duinverstuiwing verschenen nieuwe vijanden. Konijnen kozen de onbewoonde duinen als woonplaats. Vanuit dit terrein overliepen ze de nabije velden. Tientallen van hen groeven holen in de aarden dijken. Met hun graafwerk ondermijnden ze de zeewering. De knaagdieren vermenigvuldigden zich zo vlug, dat de autoriteiten verontrust geraakten. Brugge zond op 22 februari 1395 baljuw Alexander Spiering naar Heist „omme te overziene de dike ende de dunen, die zeere te broken waren van der zee ende doorloopen vanden coninen”⁷⁶.

Ten oosten van Heist was de dijkgrens eerst door de vloedwerking, daarna door zandverstuiwing 100 à 200 m achteruitgeweken. Het noordelijke einde van de Pannedijk was weggespoeld. Als gevolg daarvan kwam de noordwesthoek van de Vardenaarspolder onbeschermde te liggen. In 1396 werkten Eiesluis en Reigaarsvliet samen om het overblijvende deel van de Groene Dijk te versterken. Eiesluis herstellde 100 roeden van de genoemde dijk. Weenige jaren later verdween ook de bedoelde sektor onder het duinenzand, dat tussen Heist en Knokke steeds vlugger veld won.

Duinen vormden onbeheerde grond, die aan de Graaf toebehoorde. Deze stelde bewakers aan om het wild tegen de plaatselijke bevol-

king te beschermen, nl. 'duunheerders'. Geen wonder dat de duizende konijnen een nijpend probleem voor de kustverdediging gingen vormen. De benadeligde bewoners kloegen steeds meer hun nood bij het Brugse Vrije en de stad Brugge. Deze instanties zochten op 2 oktober 1397 in de Raad van Vlaanderen middelen „omme te remedyerne de scaden, die de coninen doen den volke gheseten omtrent den dunen”⁷⁷.

Het enige middel was wel van Filips de Stoute de toelating los te krijgen om tegen het schadelijke wild op te treden. Gezanten reisden op 6 september 1398 naar Parijs „an minen gheduchten heere, omme andwoorde te hebbene van dat te voren an hem versocht was, dat men remedyeren wilde dat de coninen, die duerlopen de zeediken, ende in tland den volke grote scade draghen in haere vruchten, wonende omtrent de dunen, dat men die voorseide coninen veriaghen mochte tote in de dunen, daerup minen voorseiden heere sine commissarise zonde, omme informatie daerof te hoorne”⁷⁸.

Na het rapport van zijn commissarissen zond de Hertog omstreeks 1 november de vergunning om de knaagdieren te bestrijden. Brugge en het Vrije bespraken eerst het strijdplan met een zekere Jan Rycs, die uit Oostende „omboden was omme raad ende advys te hebbene hoe men de coninen verdriven zoude uten zeediken naar t inhouden vanden brieven, die commen waren van minen gheduchten heere”⁷⁹. Daarom reden autoriteiten op 12 november langs de zeedijken „omme de coninen, die de voorseide diken duergaet hadden, te doen destruerne alomme daers noot ware, te Heys, te Blankenberghe t Oostende ende eldre”⁸⁰.

De Hertog had zelfs zijn duinwachters opdracht gegeven mede te werken. Brugge stuurde Pieter de Heist op 15 november naar Blanken-

berge en Heist „midsgaders den duunheerders, omme de conine te doen stoppene te enighen plachen, daer zy de dike van der zee duere lopen hadden”⁸¹. Gillis de Vulder, baljuw van het Zwin, vertoefde einde februari 1399 drie dagen „up de dike van der zee bi Heis ende tsinte Katelinen ten cnocke, omme aldaer te overziene de scade, die de conine daghelyx doen in de vorseide dike ende in tland”⁸².

De vergunning van de Hertog liet toe tijdelijk fretten in te zetten tegen de konijnen. De opvolger van A. Spiering, Tomas van Schoneveld, reisde in januari 1400 „te Heys, te Blankenberghe ende te Hostende alomme up te frontieren van der zee, omme te scauwene de zeediken, die de coninen duergaet hadden, ende te doen foretterne up de sluus”⁸³. Op die manier kon het aantal knaagdieren enigszins beperkt worden.

Toch was de zeedijk ten oosten van Knokke al lang verzwakt door de aanvallen van de golven en door het graafwerk van de konijnen. De baljuw van Brugge stond op 27 juli 1402 „bi sinte Katelinen ten Cnocke up den kuere-dyc... mids dat de vorseide dyc in grooter vreesse stont”⁸⁴. Na een grote storm zond Brugge op 30 september 1403 schepenen naar Knokke, „aldaer de dyc van der zee in te broken was in den polre van Volkaerds scote, omme te helpene dat ghebetert ware”⁸⁵. De breuken konden blijkbaar gemakkelijk gedicht worden.

8. De Graafjansdijk

De dijkbreuken van september 1403 hadden het Vrije en Brugge bijzonder ongerust gemaakt. Vóór de winter 1404-05, nl. op 5 november 1404 schouwden de baljuw en een aantal schepenen aandachtig de zeedijk van Volkaertsgote, „daer in dat de coninen vanden dunen groote gaten ende holen ghemaect heb-

ben, by welcken de zeedyck wel gheschepen waere metsgaders den hooghen vloeden ende groote stormen van der zee of te gaene". Men besloot aan de Hertogin de toelating te vragen om nogmaals de konijnen uit de dijken „te forenteeeren ende vanghen"⁸⁶.

Doch twee weken later sloeg de zee hard toe. De St.-Elizabetvloed van 19 november 1404 vernielde grote stukken van de weerdijken op de Vlaamse kust⁸⁷. De zwaar getroffene bewoners riepen in allerijl het Brugse Vrije ter hulp. Dezelfde dag nog reden schepenen „te Waerscapelle, te Cnocken ende voort te anderen diverschen steden, omme te beziene waer de zee in te broken was"⁸⁸.

Het Vrije nam onmiddellijk de leiding van het herstelwerk. Alle beschikbare werkkrachten werden opgeroepen en naar het zeefront gezonden. Op zondag 23 november hielden de voor-aanstaanden een grote bespreking te Brugge „hoe men t volck constraingieren zoude ten dike der zee te treckene, ende t land dat in vloets was te helpen verschene"⁸⁹, ende aldaer zoo waert gheordonneert zekere gheboden, diemen te Brugghe ghebieden zoude ende oock te diversschen platsen in t Vrye"⁹⁰.

Na de vergadering reden afgevaardigden van Brugge en van het Vrije o.a. „ter Mude, in Reinghersvliete, te Volkaertsgote, te Heys ende in andere platsen up den zeecant, daer de zee in te broken was, omme t gherief ende noode te scauwene... ende ghelast met zekeren sommen van ghelde, omme dat te contribuerne in elcke waterynghe, naer dat hemlieden dincken zoude meest van noode wesende, ende omme mede haestelicke te secoursene de wercklieden beede van provantsen ende anderssins, die haestelicke by den clock slaghen ende anders waren ghemommen wercken ande diken, omme t lant te beverschene"⁹¹.

Hendrik van Reigaarsvliet, baljuw van Brug-

ge, bleef enkele dagen op de dijken „te Reinghersvliete, te Volkaertsgote ende elre... omme t volck te troostene ende te gader te houdene, dat niet scheeden en soude van den diken"⁹². Onder de geteisterde waterschappen, die steun kregen „bi manieren van leeninghen", om hun zeekering te herbouwen, noemen we Reigaarsvliet en „den polre gheheeten tmaenschyn bi der Muyde"⁹³.

Dank zij het ingrijpen en de steun van hogehand konden de bressen voorlopig gedicht worden. Raadsheren en schepenen schouwden op 30 november de deerniswekkende toestand van de dijken van Eiesluis, Reigaarsvliet en Volkaertsgote⁹⁴. De dijk van Volkaertsgote was zo erg toegetakeld dat een grondige wederopbouw nodig bleek. Brugge en het Vrije trokken op 9 december 1404 naar Reigaarsvliet en omgeving „omme toverziene hoevele dat de dike van Volkaerds scote costen zouden te maken"⁹⁵.

Het had echter geen zin dijken te bouwen die weldra weer door de konijnen zouden ondermijnd zijn. Het Vrije beraadde zich op 12 december „hoe men de zeedycken houden zoude altoos wel bewaert ende beschermd vanden coninen". Men zou de Hertogin toelating vragen om opnieuw de knaagdieren te mogen bestrijden⁹⁶. De gezanten van het Vrije brachten op 7 januari 1405 het bericht dat de Hertogin nogmaals vergunning gaf tijdelijk de konijnen uit te dijken „te forenterne"⁹⁷.

Ook ten oosten van de Reigaarsvliet had de St.-Elizabetvloed grotelijks de zeedijk weggespoeld. De betrokkene vier polders herbouwden gezamenlijk de weerdijk, maar na het werk kregen ze ruzie over de afbetaling. Het Vrije vaardigde op 22 juli twee schepenen af „te sinte Catelinen te Cnocken ende te Reinghersvliete, omme te oversiene ende te acordeerne t ghescil zynde tusschen den Rukelosschen polder,

s Cleerx polre ende twee ander polders daer bi gheleghen als van den nieuwen dike, die daer gheleit was ieghen de zee, van welken dike elc polre hare weeren wilde van betaelne". De schepenen bereikten voorlopig geen overeenkomst⁹⁸. Onder de bedoelde vier polders moeten we ongetwijfeld de Noordpolder en de Maneschijnpolder zoeken. De namen Rukelossenpolder en Clerxpolder kunnen we niet situeren.

De weerdijk tussen Knokke en Vijfhuizen had aan de St.-Elizabetsvloed niet weerstaan, niet alleen omdat hij door de konijnen ondermijnd was, maar ook omdat hij bestond uit aaneengevoegde stukken. De waterschappen Volkaartsgote, Butspolder en Vagevierspolder hadden elk een deel ervan gebouwd, en iedere watering was verplicht haar sektor te onderhouden. De nood bracht echter alle betrokkenen ertoe de bedoelde weerdijk in de zomer van 1405 gezamenlijk grondig te vernieuwen. Brugge dat veel belang stelde in dit werk, schouwde op 28 oktober „t maken van den diken van Reinghersvliete, van Volkaerds scote ende van Boudin Buts polre"⁹⁹.

Onder het werk begonnen de gelanden aan te voelen, dat ze een sterker front zouden vormen, indien ze zich in één waterschap verenigden. Op zondag 29 november kwamen schepenen van het Vrije en van Brugge naar Knokke „omme te veracordeerne de ghelande van Boudin Buts polre, van Volkaertsghote ende vanden polre van den Vagheviere, de welke in ghescille waren of si in meentucht met elc andren vallen zouden, of ne zouden". Maar de betrokkenen waren nog te zeer doordrongen van het middeleeuwse partikularisme. Ze toonden zich nog niet bereid om hun, zij het beperkte, onafhankelijkheid prijs te geven¹⁰⁰.

Dank zij de tijdelijke samenwerking tussen de genoemde drie waterschappen stond de ver-

nieuwde zeedijk tussen Knokke en Vijfhuizen overeind vóór de winter 1405-06. Brugge en het Vrije bezagen op 7 december „de hoochte ende de dicte vanden nieuwen zeedike licghende tusschen der keerke van Cnocken ende den polre vanden Vagheviere, te wetene of de voorseide zeedyc also dicke ende also hooghe be- loopen was met erde, als hi besteid was ende de voorwaerde verclaersde, welken dyc wel ende soffisantelike bevonden was vulmaect na den inhoudende van der voorwaerde"¹⁰¹.

Het herbouwen van de weerdijk tussen de kerk van Knokke en Vijfhuizen, en van de zee- wering ten oosten van de Reigaarsvliet is volbracht in het eerste jaar van de regering van Jan Zonder Vrees, Hertog van Burgondie, Graaf van Vlaanderen. In dezelfde periode vernieuwde de Blankenbergse Watering haar zeedijk tussen Wenduine en Blankenberge, de Watering Eiesluis haar dijk tussen Blankenberge en Heist, en bouwde men ten noorden van Maldegem en Eeklo een nieuwe weerdijk. Alle genoemde dijken hebben de naam Graafjansdijk overgenomen.

We geloven echter dat de hulp van de Graaf hoofdzakelijk uit morele steun en gezagsargumenten zal bestaan hebben. De grootste inspanning kwam wel van het Brugse Vrije en de gelanden zelf. Het Vrije stelde Jan Zeuring aan om de uitgaven voor dijkwerk te boeken. Op 21 april 1406 verantwoordde hij 5.000 pd. par., „de welke gheleit waren an de zeediken van Boudin Buts polre, de polre vanden Vagheviere ende andre polders"¹⁰².

9. De duinen breiden zich uit

Nadat de indijking tegen het einde van de 13de eeuw tot Vijfhuizen vooruitgeschoven was, groeide de strandvlakte vóór de lange weerdijk, van Heist tot de Reigaarsvliet. De in paragraaf

3 vermelde landtong Scharpoord wies in oostelijke richting aan, en verenigde zich tegelijk bij het vasteland van Knokke. Deze aanwas nam in de tweede helft van de 14de eeuw de naam Oord van Knokke aan. Bijna onmerkbaar vernauwde de brede monding van het Zwin, terwijl eb en vloed langzamerhand aan kracht inboetten. De stroming kon niet meer verhinderen dat zandplaten bezonken op de binnenkant van de bochten. Op de uiterste westpunt van Wulpen vormde zich een bank, die in het toltarief van 1368 de Molenaarsbank heet.

Het grote landverlies veroorzaakt door de zandverstuiwing en door de overstromingen verplichtte het bestuur van het graafschap Vlaanderen de balans op te maken. Het Transport van 9 september 1408 schatte de oppervlakte grond, „die niet weder te vercrighene” was. De schrijver noteerde o.a.: „vervloghen vanden dunen inde wateringhe van Volkaertsgote, beoosten zinte Kateline ten Knocke, omtrent VIII ghemete lands; ende ooc een groot doorp der bistaende, yet ten Vufhuusen, es al te nieten, zonder twee cleene woonsten”¹⁰³.

De verstuiwing bereikte dus in het begin van de 15e eeuw de noordwesthoek van de polder van Volkaertsgote, d.w.z. de Papenpolder. Het zand begon het westeinde van de in 1405 herbouwde zeedijk te overdekken. Daarnaast is het dorpje Vijfhuizen grotendeels door de zee weggespoeld, waarschijnlijk door de stormvloed van 1404. We stippen hier even aan dat de schrijver van het Transport het genoemde gehucht als een deel van Volkaertsgote beschouwde. Ook mogen we de term 'groot dorp' niet letterlijk opnemen.

Het Transport gaat verder: „item van zinte Katheline ten Knocke voorseit, vander wateringhe van Volkaertsgote streckende westwaert toter wateringhe van Heys (= Eiesluis), ende inde wateringhe van Reingaertsvliete, es ooc

verloren bider vloghe vanden zande van den dunen C ghemete lands, int welke gherec stond een doorp, yet scaerte, daer vele lieden woonden, neeringhe ter zee doende, die nu alle te nieute zyn”¹⁰⁴.

Deze verloren sektor wordt duidelijk tussen de Watering Volkaertsgote en de Watering Eiesluis gesitueerd, d.w.z. tussen de Kragendijk en de Pannedijk. Het bedoelde deel van de Watering Reigaarsvliet omvatte, vóór de verstuiwing, de Scharpinghoek en het noordelijke deel van de Logenhoek. Het vissersdorpje Schaarte stond ongeveer 800 m ten noordwesten van het dorp Knokke, even binnen de Groene Dijk.

De Watering Reigaarsvliet verloor, tengevolge van de verstuiwing, de Groene Dijk en tientallen gemeten grond achter die dijk. Tussen Heist en Knokke vormde zich een duinenketen, die stilaan als zeewering ging dienen. Maar in het grensgebied tussen Reigaarsvliet en Eiesluis, waar het noordeinde van de Pannedijk onder het zand stak, vormden de duinen een onbetrouwbare plek in het zeefront. Toen geen van beide waterschappen het nodige herstelwerk ondernam, zonden het Vrije en Brugge op 6 januari 1412 afgevaardigden naar Heist „omme te wetene welc vanden voorseiden wateringhen zoude doen maken de dunen, die qualyc laghen, daer den lande grief of commen mochte”¹⁰⁵.

Aan Eiesluis werd opgedragen de verzwakte sektor ten oosten van Heist te verzekeren door middel van een inlaagdijk. In 1417 begon het werk „van der newer inzete, die men maect ieghen den dunen”¹⁰⁶. Zodoende werd de Pannehoek door een nieuwe dijk beschermd. Ook deze nam de naam Graafjansdijk aan. De overheersende westenwinden joegen het zand vooral in oostelijke richting. In de loop van de 15de eeuw breidden de duinen zich tot voorbij de kerk van Knokke uit. Het gebouw kon net standhouden, maar het noordelijke deel van de

Papenpolder werd met zand overdekt¹⁰⁷.

10. Het afdammen van de Reigaarsvliet

Het Zwin en zijn vertakkingen ontkwamen niet aan het natuurlijke verschijnsel van de verlanding. De vloed bracht telkens wat slib op de oevers, en bij eb bezonk telkens een deel ervan. Reeds in de periode vóór de bouw van de Tweede Evendijk was de toevloei uit het stroomgebied van de Reie-Scheure bijlange niet voldoende om de benedenloop, nl. het Zwin, te schuren. Zodra op beide oevers van de getijdgeul het inpolderen begon, damde men de Scheure en andere krekken af. De voortschrijdende landwinning versmalde alsmaar het stroomgebied. Ook lieten de wateringen slechts in regenrijke perioden hun overtollig water naar het Zwin afvloeien.

Wat meer is, vanaf het midden van de 13de eeuw stroomde het wateroverschot van de Reie naar de Reigaarsvliet en hielp deze hoeveelheid water niet langer de bedding van het Zwin spoelen. Te Damme vloeide er alleen water weg bij het versassen van een schip en in periodes van grote wateroverlast. In 1297 bouwde Brugge zijn nieuwe stadswallen en poorten. Het bouwde een sluis op de plaats waar de nieuwe vestingsgordel de Reie kruiste, nl. de speie van de Speipoort. Zodra dit sas voltooid was, controleerde de stad volledig het debiet van de Reie. Brugge hield zoveel mogelijk water in de stadskanalen en in de Nieuwe Reie, om steeds over een ruime voorraad drinkwater en vaarwater te beschikken. Alleen het overtollige liep door naar Reigaarsvliet.

Tussen Damme en Sluis vormden zich aanwassen in de bochten van het Zwin. Omstreeks 1300 waren een paar stroken schorre op de westoever van het Zwin, tussen Hoeke en Mude, al rijp voor indijking. Brugge gaf in 1302 42 pd.

par. uit „van den polres ter Mude ende ten Houke te eerne ende te winne”¹⁰⁸. Het bedoelde poldertje bij Mude is waarschijnlijk de Zoutepanne ten zuiden van het stadje. Deze naam verschijnt immers in 1323¹⁰⁹. In de loop van de 14de eeuw werden nog strepen grond links en rechts van het Zwin ingepolderd.

In het begin van de genoemde eeuw was de kreek nog heel wat breder tussen Mude en Sluis dan tussen Sluis en Damme. Tegenover Sluis maakte het Zwin een scherpe bocht noordwaarts. Op die hoek slibde het werpland vlug aan. In het midden van de 14de eeuw werd de strook schorreland vlak vóór Mude ingepolderd. M. Gottschalk ontmoet de Robbepolder voor het eerst in 1388. Door het winnen van deze polder geraakte het stadje van de vaargeul verwijderd. Als gevolg daarvan verplaatste de handelswijk zich naar Nieuwe Mude¹¹⁰.

Het indijken van de oeverstroken versmalde de geul en verzwakte de activiteit van eb en vloed. In de bochten tussen Sluis en Damme bleef het slib hangen. De bodem werd alsmaar ondieper. Vele rekeningen van de stad Brugge van de 2de helft van de 14de eeuw vermelden de werken, die het stadsbestuur verrichtte om de scheepvaart van Damme naar de zee mogelijk te houden. Er werd veel gebaggerd en een paar bochten werden rechtgetrokken. Wat echter vooral ontbrak, was de nodige massa water om de vaargeul te schuren.

Het viel de magistraten van Brugge plots te binnen, dat het overtollige water van de Reie sedert meer dan een eeuw naar de Reigaarsvliet vloeide. Al die tijd werd een verkeerde geul opgehouden. Kon het Oud Zwin niet helpen het Zwin spoelen? Brugge onderzocht de mogelijkheid om het Oud Zwin in het Zwin te doen uitmonden. Schepenen reisden op 31 mei 1402 „ten Houke ende ter Sluus ende te Reinghervliete, omme tonderzoukene of men toude Zwin

bringhen soude mueghen in de vaert, omme de vaert te bet te scuerne"¹¹¹.

Zou de stad de sluis, waarvan de helft haar toebehoorde, zomaar opgeven? Andere schepenen reisden op 20 juli „te Reinghersvliete up de zee, omme aldaer te overziene de speye ende de vaert streckende toter zee". Alles bleef verder bij het oude. Maar de verlanding van het Zwin verergerde gedurig. Anderzijds stond de stad voor het feit dat de zuidsluis van Reigaarsvliet aftakelde. Gezanten van het Vrije en van Brugge, vergezeld van timmerman Jan Clayært trokken op 14 mei 1404 naar Reigaarsvliet „omme toverziene de speye... mids datse in vreesen staet ende mense vermaken zal moeten, omme daerup raed te hebbene, waer mense best lecghen zal"¹¹².

Toen op 19 november 1404 de St.-Elizabetvloed toesloeg hadden de gelanden van Reigaarsvliet wel het geluk dat hun sluizen niet begeven hadden, maar de dijk tussen de twee speien was gebroken. Schepenen van Brugge en van het Vrije begeleidden op 1 december de kommissarissen van de Hertogin naar de getroffene plaats. Alle samen beraadden ze „hoe ende waer dat men den dyc, die aldaer ingheghaen was, best maken soude"¹¹³. De zuidsluis bleef zorgen baren. De autoriteiten reisden op 6 mei 1406 opnieuw naar Reigaarsvliet om 'de ghebreke vander sluis' te beschouwen¹¹⁴.

Het waterschap trachtte echter zijn uitwateringspunt te Reigaarsvliet te behouden. De sluismeesters riepen hun voornaamste gelanden, het Vrije en Brugge op 5 juni 1410 bij de sluis „omme raed ende advys te hebbene de voorseide sluis te repaireerne of eene nieuwe sluis daer te makene up dats van nooden ware"¹¹⁵. Na moeizame besprekingen hakte men de knoop door: het waterschap en Brugge geven hun sluizen te Reigaarsvliet op; de afwatering

wordt gericht naar een nieuwe sluis, die zal gebouwd worden op de westoever van het Zwin.

De stad stak onmiddellijk spoed achter het werk. Brugge overlegde op 9 februari 1411 met het Vrije „te wat steden de sluis vander wateringhen Reingersvliete best ende orborlixt gheleit was, omme ute waterne in de vaert tusschen den Damme ende der Sluus"¹¹⁶, en op 22 april met de Watering Reigaarsvliet „waer men de sluis vander vorseider wateringhe, die gheadvisert was nieuwe te makene, best lecghen zoude"¹¹⁷. Tegelijk bepaalde men ook de plaats van de nieuw te graven watergang. De bedding van een kleinere ader ten noorden van Oostkerke werd uitverkozen.

Deze waterloop moest verbreed en rechtgetrokken worden. Het waterschap legde algauw beslag op de nodige gronden. Op 9 juli konden de afgevaardigden van Brugge al luisteren naar „de rekeninghe van dat tland, daer duere de nieuwe waterganc van Reingersvliete gheadviseirt was ghedolven te zine, ghecost hadde"¹¹⁸. Ondertussen begon de nieuwe sluis op te rijzen. De wethouders van Brugge controleerden op 21 september „t hout ende t werc van der nieuwer sluis van der wateringhe van Reinghersvliete"¹¹⁹.

Het bouwwerk was grotendeels klaar vóór de winter 1411-12. De autoriteiten van de betrokkene instanties overzagen op 6 oktober 1411 „de voorworde ghemaect up t stic van der nieuwer sluis gheleit ten Calchovene"¹²⁰. Terwijl het nieuwe Oude Zwin of Hoekevaart gedolven en de nieuwe sluis van de Watering Reigaarsvliet gebouwd werd, vroegen de Bruggelingen zich af of de nieuwe watergang niet kon dienen als vaarweg van het Zwin naar Brugge. Ze nodigden op 22 oktober vertegenwoordigers van het Vrije „up de nieuwe sluis van Reynghersvliete, daer de meentucht van der wateringhe beclaecht stondt, omme metga-

ders den ghelanden te sprekene ende te overziene, of het oorboorlic ware eene scipvaerd te makene duer de voorseide sluus, of ne ware"¹²¹. De sluismeesters zullen duidelijk gemaakt hebben dat een uitwateringssluus moeilijk tegelijk als sas kan dienen.

De nieuwe sluus stond dus bij de kalkoven tussen Hoeke en Mude. Ze begon in de winter 1411-1412 water te lossen. Schepenen van Brugge en van het Vrije stonden op 20 januari 1412 „ter sluus van Reingersvliete, die nieuwe ghemaect was, omme te visenteirne, als zoe eerst drouch, of de voorworde der up ghemaect vulcommen was"¹²². In het voorjaar van 1412 kregen de delvers de Hoekevaart helemaal afgewerkt. Brugge liet op 6 juni aannemer Pieter Danckaert „den waterganc, streckende van Brueghe toter vorseider sluus", schouwen¹²³.

Vermoedelijk werd de oude zuidsluus van Reigaarsvliet afgesloten en bediende de noordsluus verder de Watering Volkaartsgote en het noordelijk deel van de Watering Reigaarsvliet. De geul buiten de sluizen was evenzeer aan verlanding onderhevig als het Zwin, maar vanaf 1412 slibde de bedding vlugger dicht. Over zijn gehele lengte, van de sluizen tot het Haze-gras, versmalde de Reigaarsvliet tot een onbelangrijke kreek. De twee lange dijken op beide oevers bleven aan breuken blootgesteld, zolang de vloed tot de sluizen kon reiken. De aanpalende polders wensten van dit gevaar verlost te zijn.

Op de westoever van de vliet behoorde de aanwerp aan het Hof van Kalvekete, de aanwas op de oostoever was in het bezit van de familie van Gistel. De Heer van Kalvekete, nl. Vandecapelle, toonde zich bereid om de Reigaarsvliet af te dammen, maar dat kon hij niet doen zonder de toestemming van Mevrouw van Gistel. Op aandringen van de gelanden zond het Vrije op 2 juli 1422 drie schepenen naar Mevrouw

van Gistel met het verzoek, omme te overbedykene den vliedt van Reingheersvliet, daer of dat myn vrouwe van Ghistele voorseit ende haer sustere moeten bediken deene helt, omme daer up te hebbene mer voorseide vrouwen advys ende andwoorde"¹²⁴.

Vermoedelijk is het beoogde werk nog in het jaar 1422 tot stand gebracht. De dam die de noordoosthoek van de Vagevierspolder met de noordwesthoek van de Noordpolder moest verbinden, was immers ten hoogste 200 m lang. Door het bouwen van de dijk won Mevrouw van Gistel 32 G, en Kalvekete 39 ½ G¹²⁵. De Reigaarsvliet bleef open van Vijfhuizen tot in het Zwin. Maar ten zuiden van de dam was de geul voorbestemd om langzamerhand te verlanden. De lange smalle polder tussen Vijfhuizen en de Kalveketedijk werd het Nieuwland genoemd.

Het water van het nieuwe poldertje stroomde voortaan zuidwaarts. Volkaartsgote en Reigaarsvliet konden nergens elders meer dan door de sluus van de Hoekevaart afvloeien. Een tekst uit de ommeloper van 1447 toont duidelijk aan dat er te Schapenbrug twee sluizen gestaan hebben. De Brugse Bilk wordt er namelijk omschreven als volgt: „lopt allomme tusschen den ouden Zwene, dat comt van beeden ouden sluusen allomme"¹²⁶.

Hoewel de St.-Elizabetvloed van 19 november 1424 verschillende zeeeringen erg getroffen heeft, blijkt de Graafjansdijk te Knokke geen belangrijke schade geleden te hebben. Toch kostte het de wateringen van Volkaartsgote, van Butspolder en van Vagevierspolder zware offers om hun 4 km lange waterkering in stand te houden. Het Vrije zag in dat de genoemde drie waterschappen te klein waren om zulke lange dijk te bewaren. Daarbij kwam nog dat deze laatste tevens de achterliggende Watering van Reigaarsvliet beschermde.

Schepenen van het Vrije stonden op 14 mei 1425 „ten vyf huusen up den dyc vanden Vagheviere polre, van Boudin Buds polre ende van Volkaerts gote, omme te bescauwene de vorseide dicken, ende oft orbor ware dat de vorseide drie polders in meentuchten brocht waren metter wateringhe van Reyghersvliete”¹²⁷. De wens van de betrokkene gelanden werd door het schepenkollege redelijk bevonden. Het Vrije vergaderde op 21 juni „omme t vonnesse te makene van der meentucht, die de ghelande vanden Vaghevierspolder, Boudin Butz polre ende van Volkaerts gote beghert hebben te hebbene metter wateringhe van Reighervliete”¹²⁸.

Doch de beslissing van het Vrije viel niet in goede aarde bij de gelanden van Reigaarsvliet. Ze zouden immers voortaan mede instaan voor het onderhoud van de Graafjansdijk! Schepenen van Brugge kwamen op 28 juli „zeczghende dat hare poorters, gheland in de wateringhe van Reinghervliete, zeer ghequetst zijn bi den vonnesse onlanx ghegheven in de vierscare vanden Vryen”²¹⁹. De grootgelanden van de Watering van Reigaarsvliet haalden het krachtens het principie dat elk waterschap zich zelf moest beredderen. Volkaertsgote, Butspolder en Vagevierspolder mochten niet bij Reigaarsvliet aansluiten. De aangehaalde teksten van 1425 bewijzen niet dat de Butspolder en de Vagevierspolder reeds toen bij Volkaertsgote aangesloten waren. De vereniging is waarschijnlijk korte tijd later tot stand gekomen.

11. De eerste betwistingen om het bezit van het Hazegras

De oudste attestatie van de naam Hazegras verschijnt in 1294 onder de term Hazegraspolder, die zelf een oudere naam voor de Vagevierspolder is. Blijkbaar heeft gans het voorland van

de Kragendijk en van de Kalveketedijk Hazegras geheten. In 1294 ontmoeten we de eerste twist om het Hazegras. Jan van Gistel, die de schorren op de rechteroever van de Reigaarsvliet bezat, maakte tevens aanspraak op het poldertje dat Jan van Namen kort tevoren op de linkeroever gewonnen had¹³⁰. Konden de Heren van Gistel misschien een zeer oud recht op de aanwassen langs de Vlaamse kust laten gelden? Het is immers waar dat, toen Scharphout ca. 1050 ingedijkt werd, een groot stuk van de ingepolderde grond aan de Baronie van Gistel toekwam¹³¹.

Volgens het leenregister van de Brug van Brugge uit 1381 bezat het Hof van Kalvekete het recht op de aanwerp buiten de Kalveketedijk. In hst. 1, par. 3 en 4, gaan we na wat er van die aanspraak terechtgekomen is. Naarmate de inpoldering naar het noordoosten vorderde, kreeg het leenhof een kleiner stuk van het gewonnen land. Toen de landwinning tussen Knokke en de Reigaarsvliet omstreeks 1290 tot stilstand gekomen was, geraakte het recht van Kalvekete helemaal in de vergeethoek.

Hoe dan ook, in het begin van de 15e eeuw behoorde het Hazegras zeker aan de Graaf. Filips de Stoute verpachtte toen de genoemde schorre aan Tomas van Schoneveld. Deze laatste was immers van 1399 tot 1404 baljuw van het Brugse Vrije, en als baljuw hield hij toezicht o.a. op de zeeoever. Schoneveld betaalde een gunstprijns voor het Hazegras, nl. 12 pd. par. per jaar. Ongetwijfeld verhuurde hij zijn begroeid schorreland aan schapeboeren, die achter de Graafjansdijk woonden.

Omstreeks 1420 kreeg Pieter Enin het Hazegras in pacht vanwege de Graaf. De jaarlijkse huurprijs werd toen op 24 pd. par. gebracht. Ook Jan de Baenst, baljuw van Sluis, keek uit naar het Hazegras. Florens Deschamps, ont-

vanger van de grafelijke domeinen te Sluis, verpachtte hem in 1426 de genoemde schorre, maar deze laatste moest eerst het einde van de pacht van P. Enin, nl. 11 november 1428, afwachten. Walter Poulain, algemeen ontvanger van het graafschap Vlaanderen, ondertekende op 14 mei 1426 de akte, waarbij hij uit naam van Filips de Goede het Hazegras aan J. de Baenst verpachtte. Op 14 september 1428 heeft de Hertog de oorkonde van 1426 bevestigd¹³².

Hier volgt de tekst van de oorkonde van 14 mei 1426, gekopieerd in 1640 door G. Boudins, klerk van het Brugse Vrije: „Je Goultier Poulain, receveur general de Flandres et d'Artois, fay scavoir à tous qu'il apportendra, que je comme receveur général de Flandres par l'advis de Florens Deschamps, à present receveur de l'Escluse, apres ce que le dit Florens Deschamps et moy avons esté en noz personnes sur le scor appellé Hazegheers, et que nous noz sommes informez de l'estat et valeur d'icelluy, ay pour et au nom de mon tres redoubté seigneur monseigneur le duc de Bourgoigne, conte de Flandres, donné et baillie, et par ces presentes mes lettres donne et baille à chense et rente heritable et perpetuelle à Jehan le Baenst, à présent bailly de la terre à l'Escluse, le dit scor appellé Hazegheers non dicqué, gisans au costé de noord de la ville de la Mue, tenant au costé d'oost du scor, appartenant a madame de Gistelle, entre lesquelz deux scors cuert une eaue appellée le vliet de Rainghervliete, et ainsi extendant vers west au long et au devant des dicques du nouvel polre, item d'illec allant pareillement au long du polre appellé Vagevier, item au long d'un autre appellé le polre Bauden Buuts, et aussi au long de encores un autre polre appellé Volcaerts scote polre, jusques en la fin du polre appellé Pape polre, appartenant à la cure de S. Catherine

ten Knocke du costé de zuutwest, et de l'autre costé aboutissant et allant tout au long de l'eaue de la mer.

Lequel scor feu Thomas de Sconevelt en son vivant tint long temps pour 12 livres parisis par an, pour et moyennant lequel arrentement et acenssissement dudit scor ledit Johan de Baenst et ses hoirs et successeurs seront tenus de payer chacun an heritablement à mondit seigneur, ou à son receveur de l'Escluse present et a venir à la recepte dudit l'Escluse, la somme de vingt et quatre livres parisis, monnoye de Flandres, telle que mondit seigneur fera forger, courre et recevoir de son demaine en Flandres, au terme de la saint Martin d'hyver, à commencer ledit arrentement au jour de la saint Martin d'hyver en l'an mil quatre cent vingt et huit, que la ferme de Pierre Enin, qui à present tient icelluy scor pour XXIII livres parisis par an, doit expirer, dont le premier terme d'icelle rente heritable escherra au jour de la S. Martin d'hyver mil cent vingt et neuf, et ainsi d'an en an, et *de terme en terme heritablement et a toujours*. Lequel receveur de l'Escluse sera tenu d'en faire recepte chacun an en ses comptes au prouffit de mondit seigneur”.

Hier moeten we even stilstaan bij een paar gewichtige bepalingen van het oktrooi. In 1426 werden de grenzen van het Hazegras als volgt vastgesteld: 1. oost, de Reigaarsvliet vanaf de dam van het Nieuwland tot in het Zwin; de schorren op de oostzijde van de Reigaarsvliet behoorden aan Mevrouw van Gistel; 2. zuid, de Graafjansdijk langs de polder het Nieuwland, de Vagevierspolder, de Butspolder, de Volkaertsgote en de Papepolder; 3. west, het westeinde van de Papepolder, d.w.z. het kerkhof van Knokke; 4. noord, het water van de zee, d.i. het strand op de westoever van de Zwinmonding.

Belangrijk zijn verder de termen waarmede

Filips de Goede, als graaf van Vlaanderen, de pacht van de boven omschreven schorren omschrijft. Hij gaf nl. het Hazegras in *eeuwige erfelijke cijns*, op voorwaarde dat de pachter en zijn opvolgers hun jaarlijkse rente van 24 pd. par. betaalden aan de ontvanger van de Graaf te Sluis¹³³.

Het kon niet anders of J. de Baenst verdiende een flinke som ponden door het Hazegras aan plaatselijke veehouders te verhuren. Omstreeks 1450 volgde Pauwels de Baenst zijn vader op. In die periode behoorde het hoeveke het Rode Kalf, dat ten noorden van de Keuvel stond, aan Jakob van Gistel, Heer van Dudzele. Deze begon de schorren buiten de Graafjansdijk als zijn schapenweiden te beschouwen. Omstreeks deze tijd kwam P. de Baenst in het bezit van de Verbrande Hofstede, die ten oosten van het Rode Kalf staat. Het spreekt vanzelf dat de pachter van de Verbrande Hofstede zijn kudden naar de Hazegrasschorren mocht drijven.

De Heer van Dudzele deed echter in 1479 het vee van de pachters van P. de Baenst door zijn dienaars verjagen. Daarna verpachtte hij het Hazegras aan Claeys Blomme „de welke, weerende de scapen ende beesten van svoorseits supliants pachters, iaght ende dryft zijn scapen ende beesten up de voorseide plecke”. P. de Baenst protesteerde bij Maximiliaan van Oostenrijk tegen de handelwijze van zijn geboorteland. Hij wees erop dat het zijn recht was het Hazegras te verpachten, „te belegghene met schapen ende met beesten, den pacht, baten ende proffycyten daerof commende te hebbene, heffene ende ontfanghene te zynen proffycyten”. Daarnaast had hij jaarlijks de verschuldigde rente betaald.

De Hertog ging in op de klacht van P. de Baenst. Hij beval J. van Gistel het Hazegras met rust te laten en zijn geboorteland met 20 kronen

te vergoeden. Willem de Wilde, deurwaarder van de Hertog, begaf zich op 19 april 1479 naar Dudzele, 'ten huuse' van J. van Gistel, die hij dagvaardde om op 22 april „up een plecke vanden voornomden schorre, gheheeten den Clavermeet, snuchtens ten thien heuren”, te komen. Op de gestelde plaats, dag en uur verschenen P. de Baenst en Jan de Vulder, afgevaardigde van J. van Gistel. De deurwaarder las het bevel van de Hertog voor. De Vulder antwoordde dat zijn meester het niet tot een proces zou laten komen, maar aan de maning zou gehoorzamen¹³⁴.

1 Dr. J. Ameryckx, Verklarende tekst bij de kaartbladen Westkapelle 11 E en Zwin, p. 10 (1954).

2 In Uitkerke, p. 15-16 vermelden we paalterpen gevonden in de genoemde twee gemeenten.

3 Onder het door ons in 1962 ontdekte aardewerk werd een scherf door F. Van Bellingen in 1967 geïdentificeerd als afkomstig van een Gallo-Romeinse wrijfschaal uit de 2de eeuw n. K. (R. d. P. 9de jaar, nr. 2, p. 39).

4 Uitkerke, p. 15-16.

5 J. Ameryckx, Verklarende tekst bij de kaartbladen De Haan 10 W, Blankenberge 10 E, Heist 11 W, Westkapelle 11 E en Zwin, passim (1953-54).

6 We behandelen het probleem van de Reie, de Scheure, het Oud Zwin en het eigenlijke Zwin uitvoeriger in 'Bijdrage tot de historische geografie van de streek rondom Brugge, Hand. Gesch. Gent, p. 10.

7 G. Van Steene, De Zeekust en Knocke, p. 98.

8 M. Gottschalk, Historische geografie van West-Zeeuws-Vlaanderen, 1, p. 4 en 20.

9 M. Coornaert, Bijdrage, p. 3.

10 Uitkerke, p. 20.

11 M. Coornaert, Bijdrage, p. 5.

12 Uitkerke, p. 23, 32 en 36.

13 RV 15958, Omm. Eie, 47ste bg.

14 ABB, A nr. 193, Renten St.-Donaas, f° 35vo, 1531, vermeldt 'baellius wal', die toen aan de Heer van Pittem behoorde. Deze terp lag in een weide, die later heet „den wallebilck van mijnheere van Maldegheem... met een hooghe wal in liggheende”. Zie ook KH, p. 11-12.

15 RH, 1073, BB, f° 27vo, 1381.

16 R. De Keyzer, Toponimische kaart van Oostkerke, R.d.P. 6de jaar, nr. 1, bijlage (1964).

17 Dr. A. De Smet, Geschiedenis van het Zwin, p. 9-12 (1938).

18 M. Coornaert, Bijdrage, p. 19.

19 SAB, Reg. bezittingen stad Brugge, 1334, f° 57ro.

20 J. Ameryckx, Bodemkaart Westkapelle.

21 Zie ook Koudekerke, p. 17 en Uitkerke, p. 28.

22 KH, p. 21.

23 R. De Keyzer, J. Rau en schrijver bepaalden in 1964 de

precieze ligging van de Kwintinsluis. Zie R. De Keyzer, De ontwatering ten noorden van Brugge vóór 1421, R.d.P. 6de jaar, nr. 4, p. 143.

24 Dr. A. De Smet, Het waterwegennet ten noordoosten van Brugge in de XIIIde eeuw (Oude Zwin, Reie en Zwin) Revue Belge de Philologie et d'Histoire, p. 1023 (1933).

25 Dr. A. De Smet, a.c., p. 11.

26 KH, p. 18.

27 KH, p. 23.

28 K. Koppman, Das Seebuch, Niederdeutsche Denkmäler, Band 1, p. 97, kent de term 'knocke' als naam voor aanwasende grond.

29 De term oord duidt een aanwas aan.

30 Blank. Wat. port. 17, nr. 312 (1759).

31 Idem.

32 Bijdrage, p. 15.

33 KH, p. 24.

34 De geografische gegevens over de Reigaarsvliet en over Greveninge ontleen we aan de ommeloper van de Watering van Grevinge, die in 1602 door Florens van Marissien herwerkt werd (RAB, Aanw. 3655).

35 Zie ook de kaart van de Watering van Greveninge, RAB, Kaart Prov. 270 (1864).

36 M. Gottschalk, o.c., 1, 41.

37 W. Buntinx, Waterduinen, een vergeten stad in Zeeuws-Vlaanderen, Hand. Gesch. Gent, deel 2, p. 171 (1968), uit een charter van 1290: „de terris iacentibus in Wulpia versus mare magnum et versus Knocke et Scarport”.

38 ADN, 28 H 81, Charter 1657. Deze oorkonde wordt nader ontleed in hst. 7, par. 2.

39 Idem.

40 Inv. Wat. 717, Omm. Reig. 10de bg.

41 ADN, 28 H 81, Charter 1657. Deze oorkonde wordt nader ontleed in hst. 7, par. 2.

42 Idem.

43 A. De Smet, Waterwegennet, p. 1055, verwerpt de mening van C. Jonckheere.

44 ADN, 28 H 81, charter 1661.

45 J. de Saint Genois, Inv. Charters Graven van Vlaanderen p. 95, nr. 307 (1846). Schrijver geeft een samenvatting van de oorkonde. Hij heet de laatstgenoemde aanwas 'un scor près de Reinghervliet'. We konden de integrale tekst van het charter niet bereiken.

46 F. de Reiffenberg, Monuments pour servir à l'histoire des provinces de Namur, de Hainaut et de Luxembourg, 1, p. 285, nr. 285 (1844).

47 SBR, jan. 1294 - okt. 1294, f° 29ro: „scabinis oppidanis et servientibus apud Reingersvliete”.

48 SBR, mei 1302 - feb. 1303, f° 59vo.

49 SBR, okt. 1303 - feb. 1304, f° 89ro.

50 SBR, feb. 1304 - juni 1304, f° 19vo.

51 SBR, feb. 1304 - juni 1304, f° 11vo.

52 Aanw. 3512, Omm. Parochie Knokke, f° 3ro.

53 De topografie van de acht polders halen we uit de „omloopere vander wateringhe van Grevenynghe ende cleen Reygarsvliet met huerlieder achterpolders”, die in 1602 helemaal door Florens van Marissien vernieuwd werd. (Aanw. 3655, 16de-17de bg, 26ste-38ste bg.). Dank zij de gegevens van het genoemde landboek kunnen we de situering van de dijken op de Bodemkaart in een paar sektoren bijwerken (J. Ameyckx, Bodemkaart Westkapelle 11 E).

54 L. Gilliodts, Coutume de Damme, p. 117.

55 De bescherming van de Reigaarsvliet wordt uitvoeriger besproken in ons artikel 'De verdediging van de kust van Noord-Vlaanderen van 1300' in R.d.P. 11de jaar, nr. 3, p. 80 (1969).

56 SBR, okt. 1304 - feb. 1305, f° 36ro.

57 SBR, idem, f° 17ro.

58 SBR, jan. 1333 - Jan. 1334, f° 89vo.

59 SBR, idem, f° 95ro.

60 Mestdagh, nr. 1894/1 (1788).

61 SBR, jan. 1336 - jan. 1337, f° 98ro.

62 SBR, feb. 1342 - feb. 1343, f° 101vo en 102ro.

63 Mestdagh, nr. 1894/1 (1788); KOO, A8, Omm. Reig (1447) f° 400vo. R. De Keyzer, Jozef Rau en schrijver konden in 1964, dank zij verschillende archiefstukken en door waarnemingen ter plaatse, de juiste ligging van de twee sluizen van Reigaarsvliet bepalen. Zie R. De Keyzer, De ontwatering ten noorden van Brugge vóór 1421, R.d.P. 6de jaar, nr. 4, p. 143 (1964).

64 Uitk., p. 26.

65 KH, p. 30.

66 SBR, feb. 1353 - feb. 1354, f° 125ro.

67 SBR, feb. 1361 - feb. 1362, f° 88ro.

68 SBR, feb. 1362 - feb. 1363, f° 59ro.

69 SBR, idem, f° 90vo.

70 SBR, feb. 1372 - feb. 1373, f° 67vo.

71 SBR, sept. 1389 - sept. 1390, f° 80ro.

72 SBR, idem. Men mag de twee sluizen van Reigaarsvliet niet verwarren met het sas van de Legerbrug op de Legervaart, gebouwd in 1640 (Zie hst. 5, par. 16).

73 M. Coornaert, Zeewering Oudemaarspolder, R.d.P. 8ste jaar, nr. 3, p. 80: de oudste vermeldingen aangaande duinvormig tussen Blankenberge en Heist dateren uit 1347 en 1352.

74 M. Coornaert, a.c., p. 90-91.

75 M. Gottschalk, o.c., deel 1, p. 162.

76 SBR, sept. 1394 - sept. 1395, f° 65ro.

77 RV 142, Rek. sept. 1397 - sept. 1398, f° 13ro.

78 Idem, f° 6ro.

79 RV 142, Rek. sept. 1398 - okt. 1399, f° 16vo.

80 Idem, f° 41ro.

81 SBR, sept. 1398 - sept. 1399, f° 72ro.

82 Idem, f° 89vo.

83 RV 144, Rek. okt. 1399 - jan. 1401, f° 55vo.

84 SBR, sept. 1401 - sept. 1402, f° 103vo.

85 SBR, sept. 1403 - sept. 1404, f° 77vo.

86 RV 145, Rek. jan. 1404 - maart 1405, f° 48ro.

87 In M. Gottschalk, o.c. deel 1, geven p. 201 en vlg. een relaas van de schade op de kusten van het Oost-Vrije.

88 RV 145, Rek. jan. 1404 - maart 1405, f° 133ro.

89 Verversen betekent: van zout water bevrijden, het zee-water weren.

90 RV 145, Rek. jan. 1404 - maart 1405, f° 51ro.

91 Idem, f° 184vo.

92 Idem, f° 186vo.

93 SBR, sept. 1404 - sept. 1405, f° 141ro. M. Gottschalk, o.c., 1, p. 137, kent de Brixuspolder en de Maneschijnpolder vanaf 1388.

94 RV 145, Rek. jan. 1404 - maart 1405, f° 52ro.

95 SBR, sept. 1404 - sept. 1405, f° 91ro.

96 RV 145, Rek. jan. 1404 - maart 1405, f° 54vo.

97 Idem, f° 56vo.

- 98 RV 146, Rek. maart 1405 - juli 1406, f° 16vo.
- 99 SBR, sept. 1405 - sept. 1406, f° 23vo.
- 100 RV 146, Rek. maart 1405 - juli 1406. f° 23vo.
- 101 Idem, f° 24ro.
- 102 RV 146, Rek. maart 1405 - juli 1406, f° 30ro.
- 103 Gilliodts, Arch. Stad Brugge, 4, p. 23, Charter nr. 908.
- 104 Idem.
- 105 SBR, 1411-12, f° 70vo.
- 106 SJH, Rek. nr. 107, 1417-18, f° 93vo.
- 107 F. Depuydt, De Belgische strand- en duinformaties in het kader van de geomorfologie der zuidoostelijke Noordzeekust, Brussel, 1972, p. 203, dateert de duinen te Knokke als volgt: de eerste keten in de periode tussen de Duinkerke I en II; de tweede keten na de Duinkerke II; de derde keten na de Duinkerke III.
- 108 SBR, mei 1302 - feb. 1303, f° 67ro.
- 109 M. Gottschalk, o.c., 1, p. 137.
- 110 Idem.
- 111 SBR, 1401-02, f° 98vo.
- 112 SBR, 1403-04, f° 98vo.
- 113 SBR, 1404-05, f° 90ro.
- 114 SBR, 1405-06, f° 94ro.
- 115 RH, SBR, 1409-10, f° 95ro.
- 116 SBR, 1410-11, f° 89vo.
- 117 Idem, f° 94ro.
- 118 Idem, f° 100vo.
- 119 RV 149, Rek. 1410-11, f° 25vo.
- 120 SBR, 1411-12, f° 64vo.
- 121 RV 149, Rek. 1410-11, f° 27vo.
- 122 SBR, 1411-12, f° 71ro.
- 123 Idem, f° 79ro.
- 124 RV 157, Rek. 1420-22, f° 56ro.
- 125 Omm. Grev. 26 bg.
- 126 SJH, A 8, Omm. Reig. f° 400vo.
- 127 RV 160, Rek. 1424-25, f° 26vo.
- 128 Idem, f° 31vo.
- 129 Idem, f° 33vo.
- 130 Zie paragraaf 5.
- 131 Uitk. p. 23-24.
- 132 ANH, doos 1, bundel 1.
- 133 ANH, doos 1, bundel 1.
- 134 ANH, doos 1, bundel 1.